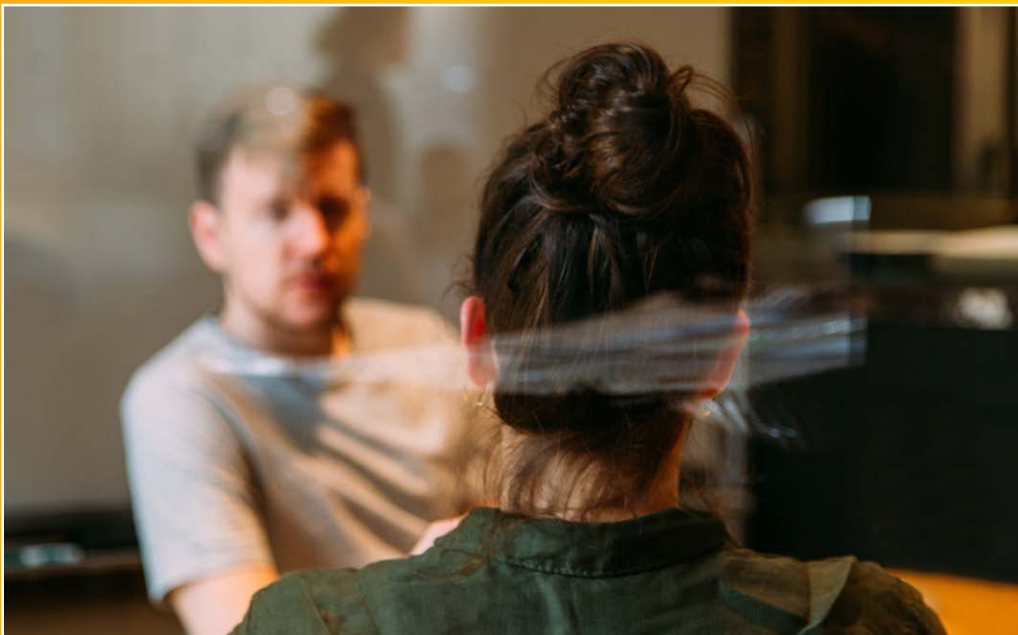

Tvångsvårdade ungdomars erfarenheter av personalens bemötande vid SiS- och BUP-institutioner

**Ingemar Engström
Karin Engström
Veikko Peltö-Piri
Tabita Sellin
Lars Kjellin**

FORSKNINGSRAPPORT

ISBN 978-91-87053-96-2

Tvångsvårdade ungdomars erfarenheter av personalens bemötande vid
SiS- och BUP-institutioner

Nummer 2 år 2023

Publikationerna finns att beställa eller
ladda ner från SiS webbplats.
www.stat-inst.se

Engelsk titel:
Institutional Care in Focus

Publikationsseriens adress:
Statens institutionsstyrelse
Box 1062
171 22 Solna

Tvångsvårdade ungdomars erfarenheter
av personalens bemötande vid
SiS- och BUP-institutioner

Innehåll

Sammanfattning	4
English summary	5
Inledning	6
Forskningsprojektet	7
Institutionsvård av ungdomar	8
Juridiska förutsättningar	9
Tvångsvårdade ungdomars problembild	10
Särskilda ungdomshem (SiS).....	10
Barn- och ungdomspsykiatriska kliniker (BUP).....	11
Hot och våld i institutionella vårdmiljöer	12
Tidigare forskning om hot och våld	13
Förekomst.....	13
Våld mellan ungdomar.....	14
Våld från ungdomar mot personal.....	15
Våld från personal mot ungdomar.....	15
Relationer mellan personal och ungdomar.....	15
Etiska utgångspunkter	19
Etiska krav i tvångsvården.....	19
Delaktighet i tvångsvården.....	20
Syfte och frågeställningar	22
Metod	23
Forskningsetiska överväganden.....	23
Förförståelse.....	24
Deltagare och genomförande.....	24
Del I – intervjuer med ungdomar.....	24
Del II – intervjuer med personal.....	25
Dataanalys.....	26
Intervjuer med ungdomar.....	26
Intervjuer med personalen.....	27
Resultat	28
Tema I: Situationer som triggat frustration.....	29
Subtema Ia: Tristess.....	29
Subtema Ib: Regler.....	30
Subtema Ic: Oförutsägbarhet.....	31
Subtema Id: Ungdomskonflikter.....	32

Tema 2: Omsorgsinriktat bemötande.....	33
Subtema 2a: Respektfull utan hot.....	33
Subtema 2b: Omtänksam och pålitlig.....	34
Subtema 2c: Ungdomarnas gensvar – respekt och känslomässig närhet.....	35
Tema 3: Regelbaserat bemötande.....	36
Subtema 3a: Bestraffande och våldsamt.....	36
Subtema 3b: Grov, otålig och hotfull.....	37
Subtema 3c: Ungdomarnas gensvar – förlorad tillit och aggressivitet.....	37
Tema 4: Passivt-undvikande bemötande.....	38
Subtema 4a: Avvisande eller ignorerande.....	39
Subtema 4b: Distanserad eller oengagerad.....	40
Subtema 4c: Ungdomarnas gensvar – irritation eller tillbakadragenhet.....	40
Tema 5: Ungdomarnas reflektioner.....	41
Subtema 5a: Uppfattningar om rätt och fel handlande.....	41
Subtema 5b: Svårigheter att förstå personalens handlande.....	42
Tema 6: Bemötandets konsekvenser för vårdmiljöns atmosfär.....	42
Subtema 6a: Lugn och trygg vårdmiljö.....	42
Subtema 6b: Hotfull, våldsamt och otrygg vårdmiljö.....	43
Resultat från personalens reflekterande samtal.....	44
Samhällsperspektiv.....	44
Institutionsperspektiv.....	45
Ifrågasättande perspektiv.....	46
Subjektperspektiv.....	47
Diskussion	49
Huvudresultat.....	49
Bemötandestilar.....	50
Omsorgsinriktad.....	50
Regelbaserad.....	50
Passiv-undvikande.....	51
Jämförelser med andra studier.....	51
Etisk analys.....	52
Handlingen.....	53
Den handlande.....	53
Människosyn.....	53
Personalens reflektioner.....	54
Metodreflektion.....	54
Slutsatser.....	56
Referenser	58

Sammanfattning

I Sverige vårdas årligen cirka 1 500 ungdomar under tvång i heldygnsvård inom endera Statens institutionsstyrelse (SiS) eller barn- och ungdomspsykiatri (BUP). I denna rapport presenteras resultaten från en kvalitativ intervjustudie om ungdomars erfarenheter från tvångsvård. Syftet med studien var att undersöka hur ungdomarna upplevt personalens bemötande och hur olika former av bemötande kan påverka ungdomarnas upplevelse av trygghet, med särskilt fokus på ungdomarnas erfarenheter av hot och våld i vården.

Sammanlagt tjugo ungdomar från tre institutioner (två från SiS och en från BUP) har intervjuats. Personal från två SiS-institutioner intervjuades därefter i fokusgrupper, för att reflektera omkring ungdomarnas berättelser.

Ungdomarna beskrev ett antal faktorer som triggar frustration, som i sin tur kan leda till hot och våld:

- den tristess som ungdomarna upplevde i vården,
- regler som upplevdes som rigida och svårbegripliga,
- den oförutsägbarhet som karakteriserade vården och
- andra ungdomars sätt att bemöta varandra.

I berättelserna kan vi urskilja tre olika bemötandestilar hos personalen:

- Omsorgsinriktat bemötande: Personer som bemötte ungdomarna respektfullt utan att använda hot och som beskrevs som omtänksamma och pålitliga. Detta medförde att ungdomarna kände sig delaktiga i vården, och ungdomarnas gensvar präglades då av ömsesidig tillit och känslomässig närhet.
- Regelbaserat bemötande: Personer som uppträdde bestraffande och ibland även våldsamma. De kunde också upplevas som grova, otåliga och hotfulla. Bemötandet gjorde att ungdomarna tappade tilliten till vuxna, vilket kunde leda till mer aggressivitet.
- Passivt-undvikande bemötande: Personer som avvisar eller ignorerar ungdomarnas problem. De upplevdes som distanserade och oengagerade, och ungdomarna svarade med att bli irriterade och dra sig undan.

Vissa ungdomar beskrev vårdmiljön som lugn och trygg med en avslappnad atmosfär, medan andra beskrev institutionen som hotfull, våldsam och otrygg.

Resultaten har tolkats som att fenomenet hot och våld kan placeras in i ett större sammanhang, i en händelsekedja. Vår slutsats är att personalens bemötande har en avgörande betydelse för hur samspelet upplevs av ungdomarna under vårdtiden. Om personalen är uppmärksam på detta är det troligt att vården kan få ett bättre innehåll och att förekomsten av hot och våld kan minska.

English summary

Experiences from adolescents in coercive care regarding interaction with staff at social and psychiatric institutions

The purpose of this study was to increase our understanding of experiences from adolescents cared for against their will in an institution either under the auspices of the Swedish National Board of Institutional Care (SiS) or Child and Adolescent Psychiatry (BUP) in Sweden. More specifically, the aim was to explore the adolescents' experiences regarding interaction with staff in the ward milieu. A certain emphasis was made towards events that had included threats or violence.

Twenty adolescents from three different institutions were interviewed, two from SiS and one from BUP.

The adolescents described factors that triggered frustration, and subsequently threats and violence as well. Those were: boredom, rigid rules, lack of predictability and conflicts between adolescents.

The adolescents described three different styles of staff interaction with them; care-oriented interaction style, rule-based interaction style and passive-avoidant interaction style. The adolescents preferred staff showing a care-oriented interaction style. These were the people who treated the youths respectfully without using threats and who were described as caring and trustworthy. This kind of approach brought about experiences of participation and of being able to influence their own care. With these different types of staff approach, different responses also emerged from the young people, showing the significance of how relationships emerge and develop in care.

Some of the adolescents described in general a safe care environment with a relaxed atmosphere, while others described the institution as threatening, violent and unsafe. We found, thus, a fairly large variation in how adolescents experienced being cared for by coercion.

Keywords: adolescents, coercive care, ethics, residential care, violence

Inledning

Att arbeta med ungdomar som vårdas med tvång innefattar betydande etiska och professionella utmaningar (Engström, 2008). Tvångsvård av ungdomar förekommer i Sverige i två olika organisationsformer: vid särskilda ungdomshem inom Statens institutionsstyrelse (SiS) och vid avdelningar för heldygnsvård inom barn- och ungdomspsykiatri (BUP).¹ Vid dessa institutioner tvångsvårdas ungdomar som har omfattande social eller psykisk problematik, och inte sällan i kombination.

I denna rapport presenteras resultaten från en kvalitativ intervjustudie som syftar till att öka förståelsen för ungdomars erfarenheter av olika former av tvångsvård. Mer specifikt är syftet att undersöka hur ungdomarna upplevt personalens bemötande och vilka konsekvenser olika former av bemötanden kan få för ungdomarnas upplevelse av vårdmiljön. Ett särskilt fokus är ungdomarnas erfarenheter av hot och våld i vården. Intervjustudien finns även publicerad i en vetenskaplig tidskrift (Engström et al., 2020).

---

¹ I rapporten används termen "institution" för båda de organisationsformer som studerats eftersom det finns många strukturella och sociala likheter.

Forskningsprojektet

Nedan beskrivs det forskningsprojekt om tvångsvård av ungdomar som är grunden för denna rapport. Vi inleder med att kortfattat beskriva vårdformerna för tvångsvård av ungdomar och de juridiska förutsättningarna för sådan vård. Därefter beskrivs de sociala och/eller psykiska problem som är vanligt förekommande hos ungdomar som tvångsvårdas vid SiS- eller BUP-institutioner. Slutligen presenterar vi de etiska perspektiv som forskningsprojektet baseras på och som vi använder för att tolka och analysera ungdomarnas berättelser.

Studien ingår i ett omfattande forskningsprojekt som syftar till att undersöka vårdmiljön vid ett antal olika institutioner där människor vårdas i heldygnsvård.² Projektet heter "Hot och våld i slutenvården – Etik, bemötande och säkerhet" och alla delar har handlat om det sociala samspelets betydelse för att forma en trygg vårdmiljö, med ett särskilt fokus på hot och våld i vårdmiljön.

Projektet har omfattat institutioner inom olika psykiatriska verksamheter och institutioner för ungdomar inom det sociala området. Vad gäller psykiatrin har vi studerat BUP, vuxenpsykiatrin, beroendevården och rättspsykiatrin medan vi inom det sociala området har undersökt särskilda ungdomshem inom ramen för SiS verksamhet.

Delprojektet som presenteras i denna rapport kallas för "Hot och våld i institutionsvård – Unga klienter och patienter om etik, bemötande och säkerhet". Ledorden "etik, bemötande och säkerhet" beskriver tre olika perspektiv som vi menar bör beaktas när man undersöker och diskuterar frågor om hot och våld i institutionella vårdmiljöer. I en tidigare delrapport från projektet (Pelto-Piri et al., 2017) redovisades personalens perspektiv på hur hot och våld hanteras i ungdomsvården och hur balansen mellan ett etiskt medvetet förhållningssätt och ett adekvat säkerhetstänkande kommer till uttryck i bemötandet av ungdomarna. I den här rapporten presenterar vi resultaten från samtal med tvångsvårdade ungdomar om motsvarande frågeställningar.

---

2 Inom hälso- och sjukvården används termerna sluten vård och heldygnsvård synonymt. Sluten vård definieras i hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) som "hälso- och sjukvård som ges till en patient som är intagen vid en vårdinrättning" (2 kap. 4 §). Under senare år har termen heldygnsvård blivit allt vanligare.

Institutionsvård av ungdomar

År 2020 var det 27 300 barn och unga som någon gång under året fick en heldygnsinsats enligt socialtjänstlagen (SoL)³ eller enligt lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).⁴ Oftast gällde det placering i familjehem (19 400 barn) medan den näst vanligaste placeringsformen (8 300 barn) var i hem för vård eller boende (HVB) (Socialstyrelsen [SoS], 2020). Sedan 2016 finns också vårdformen stödboende. Dessa vårdformer kallas tillsammans för social heldygnsvård (SoS, 2021).

SiS driver verksamheten på de så kallade särskilda ungdomshemmen. Enligt den senaste årsredovisningen från SiS fanns det 21 särskilda ungdomshem med 729 platser som var avsedda för akut-, utrednings- och behandlingsplaceringar år 2021 (Statens institutionsstyrelse [SiS], 2022). När det gäller sociala institutioner handlar vår rapport om ungdomar som vårdas på dessa särskilda ungdomshem.

En annan form av institutionsvård är den som sker inom barn- och ungdomspsykiatrien som tillhör hälso- och sjukvården. För de barn och ungdomar som har omfattande vårdbehov till följd av psykisk störning finns det heldygnsvård vid de flesta BUP-kliniker i landet (Sveriges Kommuner och Regioner [SKR], 2022). En del av denna vård bedrivs med stöd av lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT).⁵

I Sverige vårdades 2021 1 270 ungdomar på särskilda ungdomshem inom SiS. Av dessa var cirka 98 procent placerade med tvång enligt LVU eller LSU⁶ (SiS, 2022). Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har redovisat att 2 559 ungdomar vårdades samma år inom den barn- och ungdomspsykiatriska heldygnsvården (SKR, 2022),⁷ varav cirka 18 procent med tvång enligt LPT. Totalt vårdades alltså cirka 1 700 ungdomar under 2021 med tvång i heldygnsvård på en ungdomsinstitution inom endera SiS eller BUP.⁸

---

3 Socialtjänstlag (2001:453).

4 Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

5 Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT).

6 Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU).

7 Andelen heldygnsvårdade patienter som vårdades med tvång varierar mellan 6 och 44 % i landets regioner.

8 Det totala antalet unika individer kan vara något lägre då vissa ungdomar kan ha vistats på både ungdomshem och BUP-klinik under ett visst år.

Juridiska förutsättningar

Det finns två principiellt olika juridiska grunder för tvångsvård enligt LVU inom socialtjänsten. En är missförhållanden i hemmet som är så omfattande att det "finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas".⁹ Den andra grunden är att ungdomen själv "utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende".¹⁰ Nästan alla de ungdomar som vårdas på SiS särskilda ungdomshem placeras där på grund av egna beteenden, och i ett fåtal fall på båda grunderna. Det förekommer ytterst sällan att ungdomar placeras på särskilt ungdomshem enbart på grund av missförhållanden i hemmet (SiS, 2018a).

LPT gäller alla åldrar och det finns inga speciella juridiska rekvisit för tvångsvård av barn och ungdomar inom barn- och ungdomspsykiatri.¹¹ Alla förutsättningar som anges i 3 § LPT måste dock vara uppfyllda. Grundkravet för vård enligt LPT är att patienten lider av en allvarlig psykisk störning. Vidare krävs att patienten "på grund av sitt psykiska tillstånd och sina personliga förhållanden i övrigt har ett oundgängligt behov av psykiatrisk vård, som inte kan tillgodoses på annat sätt än genom att patienten är intagen på en sjukvårdsinrättning för kvalificerad psykiatrisk dygnetruntvård". Därutöver krävs att patienten motsätter sig frivillig vård eller att "det till följd av patientens psykiska tillstånd finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med hans eller hennes samtycke".

Det är alltså ungdomens eget vårdbehov som utgör basen för vårdbeslut enligt LPT. Man ska dock även beakta "om patienten till följd av sin psykiska störning är farlig för annans personliga säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa".¹² Det betyder att man också ska beakta andra skäl än ungdomens egna vårdbehov men att de inte får vara den enda grunden för ett tvångsvårdsbeslut.

---

⁹ 2 § LVU.

¹⁰ 3 § LVU.

¹¹ Genom en lagändring i LPT, som trädde i kraft den 1 juli 2020, finns det nu särskilda restriktioner när det gäller tvångsåtgärder för barn under 18 år.

¹² 3 § LPT.

Tvångsvårdade ungdomars problembild

Inom SiS-vården finns ungdomar som har ett omfattande vårdbehov på grund av genomgripande beteendeproblem av social karaktär, medan det inom BUP-vården finns ungdomar med allvarlig psykisk störning som är så grav att det bedöms finnas ett nödvändigt behov av psykiatrisk heldygnsvård. Många har dock en kombination av psykiska och sociala problem (Socialstyrelsen, 2019; Utredningen om tvångsvård för barn och unga, 2015).

Särskilda ungdomshem (SiS)

Många ungdomar med social och/eller psykiatrisk heldygnsvård har en komplicerad problembild, sett till både bakgrund och symtom. Det finns förhållandevis god kunskap om förekomsten av psykiska problem hos ungdomar som vårdas vid de särskilda ungdomshemmen medan det finns betydligt mindre dokumentation om sociala problem hos ungdomar inom barn- och ungdomspsykiatri (Engström, 2006; Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa, 2017).

I en kartläggning av barn och unga vid samtliga särskilda ungdomshem framgår att 71 procent hade minst en fastställd psykiatrisk diagnos (Socialstyrelsen, 2019), och 45 procent hade minst två dokumenterade diagnoser. ADHD var den vanligaste diagnosen hos både pojkar och flickor. Bland pojkar var den näst vanligaste diagnosen missbruk, följt av uppförandestörning och posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Den näst vanligaste diagnosen bland flickor var PTSD, följt av autismspektrumtillstånd och missbruk. Totalt 40 procent av ungdomarna hade varit i "något akut psykiatriskt tillstånd" under senaste halvåret, såsom självmordsförsök, självskadebeteenden eller panikångesttillstånd (Socialstyrelsen, 2019).

Likartade resultat ses i några vetenskapliga svenska studier (Anckarsäter et al., 2007; Ståhlberg et al., 2017). De visade att cirka 65–70 procent av ungdomar vid särskilda ungdomshem hade någon psykiatrisk diagnos, exklusive missbruksdiagnoser. Vanligast förekommande var neuropsykiatriska diagnoser, främst ADHD och autism. Förekomsten av lättare former av intellektuell funktionsnedsättning var också högre än i befolkningen som helhet. De svenska resultaten överensstämmer väl med systematiska översikter baserade på samlad internationell forskning om ungdomar inom den sociala tvångsvården (Colins et al., 2010; Fazel et al., 2008).

I en studie undersöktes den sociala bakgrunden hos 650 ungdomar som vårdats vid något särskilt ungdomshem i Sverige, jämfört med en referensgrupp av 1 052 slumpvis ut-

valda ungdomar i befolkningen (Ybrandt & Nordqvist, 2015). Studien baserades på strukturerade intervjuer enligt formuläret Adolescent Drug Abuse Diagnosis (ADAD). Förutom drogrelaterad information innefattade intervjun frågor om ungdomens livssituation inom ett stort antal olika livsområden såsom skola, arbete, fysisk och psykisk hälsa, fritid och vänner samt kriminalitet. Studien visar att ungdomarna i högre grad än referensgruppen kom från socioekonomiskt utsatta miljöer. Det var vanligare med missbruk, kriminalitet och psykisk ohälsa i familjen, och en stor andel hade flyttat många gånger och därmed också bytt skola och vänkrets. Ohälsan bland SiS-ungdomarna beskrevs som påtaglig, både i fysiskt och psykiskt avseende. De flesta hade upplevt misslyckanden i skolan av olika slag och majoriteten hade blivit tagna av polisen, varav de flesta flera gånger.

Gruppen tvångsvårdade ungdomar inom SiS har per definition en problemtynad social bakgrund, eftersom de är omhändertagna och placerade med stöd av LVU på grund av egna beteendeproblem, främst kriminalitet, missbruk eller annat socialt nerbrytande beteende. Studien av Ybrandt och Nordqvist (2015) visar dock tydligt hur omfattande denna problematik är och att ungdomarnas vård- och behandlingsbehov därför också är mycket omfattande.

En del av de ungdomar som vårdas vid särskilda ungdomshem har också en bakgrund som innefattar våldsbrott på olika sätt. Många har bevittnat våld i sin närmiljö, exempelvis i familjen eller i sin övriga närmiljö. Det finns också uppgifter om att en betydande del har en bakgrund som innefattar en egen hot- och våldsproblematik och att detta också kan vara en av anledningarna till att de placerats på en SiS-institution.

Barn- och ungdomspsykiatriska kliniker (BUP)

Orsakerna till barn- och ungdomspsykiatrisk tvångsvård är mindre väl beskrivna. Sedan 2009 rapporteras vårdtillfällen som sker med stöd av LPT inom BUP i en separat del av det s.k. patientregistret. En utredning visar dock att det finns tydliga kvalitetsbrister i dessa registeruppgifter, vilket innebär att kunskapen om dessa ungdomars problembild och bakgrund är begränsad (Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa, 2017). Det framkom att antalet barn och ungdomar som vårdats med stöd av LPT har ökat under det senaste decenniet, men utredningen varnade för att dra alltför långtgående slutsatser av denna statistik eftersom det gäller en liten grupp och det därför är svårt att göra några jämförelser över tid. Uppgifter från SKR anger att drygt 450 barn och ungdomar under 18 år tvångsvårdas enligt LPT per år (SKR, 2022).

De vanligaste diagnoserna inom tvångsvården är anorexia nervosa, autism, PTSD och blandade ångest- och depressionstillstånd, men med stora skillnader mellan könen. Det är vanligare att pojkar vårdas för psykossjukdomar och autism, medan flickor oftare vårdas för anorexia nervosa och depressions- och ångeststillstånd (Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk ohälsa, 2017).

Kunskapen om den sociala bakgrunden hos ungdomar som tvångsvårdas inom BUP är begränsad. En journalbaserad nationell svensk studie från 2002/2003 visar dock att de har en betydligt mer problemtynad social bakgrund än frivilligt vårdade ungdomar inom BUP (Engström, 2006).

Hot och våld i institutionella vårdmiljöer

I båda typerna av institutioner som ingår i denna studie placeras ungdomen mot sin vilja i en främmande miljö, tillsammans med andra ungdomar som har likartade psykiska och/eller sociala svårigheter och med vuxna som de inte känner. Det innebär många nya erfarenheter, och studier har visat att en hel del friktion kan uppstå mellan ungdomarna själva och mellan ungdomarna och personalen (Barter, 2003; Berg et al., 2011). Ofta kan detta medföra en hög aggressionsnivå, och hot och våld är ett frekvent och ökande problem inom institutionsvård av ungdomar (SiS, 2018b). Av den anledningen har vi närmare undersökt hur ungdomarna upplever vårdmiljön och bemötandet från personalen, med särskilt fokus på ungdomarnas erfarenheter av hot och våld i den institutionella vårdmiljön.

Personalen på institutionerna ifråga arbetar mer eller mindre strukturerat med att förebygga hot och våld men också med att utveckla strategier för att bemöta hot och våld i vardagen. Vi har i en tidigare rapport beskrivit och analyserat personalens erfarenheter av hot och våld i verksamheten (Pelto-Piri et al., 2017).¹³ I den rapporten stod personalens perspektiv i fokus, och vi beskrev olika faktorer som tycktes spela en viktig roll för hur personalen förstår och hanterar hot och våld på sin arbetsplats. Vi fann faktorer av huvudsakligen tre typer – relationella, strukturella och kulturella. Personalens erfarenheter varierade också mycket. Många beskrev en vardag där så gott som varje arbetsdag innehöll någon form av hot och våld, medan andra beskrev att det endast förekom undantagsvis. Vi fann också en stor variation när det gäller konsekvenserna av hot- och våldsincidenter. Vissa kände sig konstant otrygga på arbetsplatsen, medan andra mer konstaterade att hot och våld "hör till jobbet".

Om hot och våld är vanligt förekommande på institutionerna kan det vara en viktig del av ungdomarnas erfarenheter av vården. Vi är därför intresserade av att undersöka vad ungdomarna själva berättar om sina erfarenheter av hot och våld inom svensk institutionsvård.

---

¹³ Rapporten från 2017 bygger på intervjuer med personal från samma institutioner som de ungdomar som intervjuats i denna rapport vårdades på.

Tidigare forskning om hot och våld

Nedan redovisar vi ett antal vetenskapliga studier om hot och våld vid institutioner för ungdomar. Flertalet är internationella studier, vilket innebär att överförbarheten till svenska förhållanden måste beaktas. De strukturella förutsättningarna för tvångsvård av ungdomar varierar, exempelvis juridiska rekvisit, organisation av sociala och psykiatriska institutioner för ungdomar samt gränsdragning mellan socialtjänst och psykiatri. Det kan också finnas skillnader i fysiska och sociala villkor vid institutionerna som påverkar förekomsten av hot och våld, inte minst behandlingsmetoder, bemötande och etisk medvetenhet. I den jämförande studie som bygger på resultat från fyra olika europeiska länder visas emellertid ingen större skillnad mellan olika länder när det gäller hantering av hot och våld, vilket skulle kunna tala för en förhållandevis god överförbarhet mellan länder.

Genomgången av svensk och internationell forskning visar att det huvudsakligen finns två typer av studier om hot och våld. Den vanligaste typen undersöker förekomsten av olika former av hot och våld i ungdomsinstitutioner, vanligen med hjälp av enkäter. En annan typ av studier bygger på kvalitativa metoder och fokuserar på hur personal eller ungdomar uppfattar situationer som innefattar hot och våld.

Förekomst

Ett problem när det gäller att beskriva forskning om förekomsten av hot och våld är att begreppet våld används och kategoriseras på olika sätt. Många av studierna saknar till och med helt definitioner av begreppen, vilket försvårar jämförelser.

Hot och våld kan kategoriseras på i huvudsak två sätt. Den första distinktionen är om det handlar om våld mellan ungdomarna själva, våld från personal gentemot ungdomarna eller våld från ungdomarna gentemot personal. Den andra distinktionen gäller formen av hot och våld. I flera studier används begreppet "verbalt våld", som vi uppfattar inkludera hot, tillmälen och andra kränkande uttryck.¹⁴ Verbalt våld kan vara besläktat med begreppet "mobbing", som dock får anses vara en bredare term som också kan inkludera utfrysning, hån och sarkasmer utan att det direkt gäller verbalt våld.

Samtliga studier som vi tagit del av visar att hot och våld är ett omfattande problem inom institutionsvård av ungdomar. Det gäller främst olika former av våld mellan ung-

---

¹⁴ I den internationella litteraturen används som regel begreppet "verbal violence" medan "hot" är den vanligaste termen i Sverige. Som framgår av texten är dessa begrepp inte helt synonyma.

domarna själva, men det är också påfallande vanligt med våld från personal mot ungdomar och våld från ungdomar mot personal.

Våld mellan ungdomar

När det gäller hot och våld mellan ungdomarna själva visade en studie från 20 institutioner i Israel (Davidson-Arad & Golan, 2007) att 75 procent av ungdomarna blivit utsatta för verbalt våld från andra ungdomar. I en senare undersökning från samma land (Khoury-Kassabri & Attar-Schwartz, 2014) hade 56 procent av ungdomarna upplevt verbalt våld under den senaste månaden. I en kroatisk studie (Sekol & Farrington, 2009), omfattande drygt 600 ungdomar, rapporterade 75 procent att de varit inblandade i mobbning, cirka 60 procent som offer och cirka 50 procent som utövare. I en intervjustudie från England (Gibbs & Sinclair, 2000) med 223 ungdomar från 48 institutioner framkom att sexuella kränkningar var särskilt vanligt förekommande.

I några studier har man undersökt riskfaktorer för aggressivt beteende mellan ungdomar på institutioner. En nederländsk översiktsartikel (Hage et al., 2009) fokuserade specifikt på barn- och ungdomspsykiatriska kliniker där man fann ett stort antal riskfaktorer, både individuella och miljöbetingade:

Individuella riskfaktorer:

- biologiska faktorer: t ex manligt kön, alkohol/drogsador under fosterutveckling
- neuropsykologiska faktorer: t ex svårigheter med impuls kontroll och problemlösning
- psykopatologiska faktorer: t ex ADHD, depression, trauman och övergrepp
- personlighetsdrag: t ex är orädd, mer risktagande och har svårt temperament
- attityder: t ex tolkar situationer negativt som grund för sitt aggressiva beteende
- beteende: t ex använder alkohol, droger, spelar våldsamma spel och ser våldsfilm

Miljöbetingade riskfaktorer:

- familjefaktorer: t ex anknytningsproblem, försummelse, våld, samt brist på tillsyn
- kamratgrupp och grannskap: t ex våldsam antisocial vängrupp, kriminella grannskap med lätt tillgång till vapen, alkohol och droger
- skolmiljö: t ex negativ, hotfull skolmiljö och utsatthet för mobbning
- sociala faktorer: t ex fattigdom, ensamstående föräldrar och låg utbildningsnivå

Enkelt uttryckt kunde nästan vilka problemfaktorer som helst kopplas till aggressivt beteende. Dessvärre räcker inte det vetenskapliga underlaget för att närmare precisera riskfaktorer i själva institutionsmiljön som kan kopplas till aggressivt beteende.

I en studie från en israelisk forskargrupp (Attar-Schwartz & Khoury-Kassabri, 2015; Khoury-Kassabri & Attar-Schwartz, 2014) tillfrågades 1 324 ungdomar om sina erfarenheter av att ha utsatts för verbalt våld eller indirekt våld (dvs social utestängning), av andra ungdomar på institutioner. Hela 73 procent rapporterade sådana händelser under den senaste månaden. Man fann ett antal individuella sårbarhetsfaktorer som ökade risken för att bli utsatt för denna typ av våld. Dessa var kvinnligt kön, lägre ålder, lågt själv-

förtroende, anpassningsproblem och erfarenhet av fysiskt våld från personal. Vilken typ av våld (verbalt eller indirekt våld), som framträdde starkast på institutionerna varierade mycket mellan olika typer av institutioner.

Sammanfattningsvis verkar det vara vanligt med mobbning och våld mellan ungdomar i institutionsvård. Vissa individbaserade riskfaktorer har kunnat identifieras, medan institutionella faktorer tycks vara svårare att fånga. Variationen är betydande mellan olika institutioner men förklaringen till denna variation kvarstår i huvudsak oförklarad.

Våld från ungdomar mot personal

Personal på ungdomsinstitutioner i både Sverige och andra länder rapporterar överlag att de ofta utsätts för hot och våld från ungdomar. I en studie från Nederländerna redovisade 178 personer inom social institutionsvård sina erfarenheter av hot och våld på arbetsplatsen (Alink et al., 2014). Drygt 80 procent hade då upplevt hot och/eller våld under det senaste året. Vanligast var verbalt våld, men cirka hälften hade också utsatts för fysiskt våld av något slag.

I en studie från en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik i Kanada (Ryan et al., 2008) hade 63 procent av personalen erfarenheter av fysiskt våld på arbetsplatsen. De som utsatts för våld visade högre grad av rädsla och sårbarhet i besvärliga situationer på arbetet samt en generellt högre ångestnivå efter incidenten. Sjutton procent av personalen uppfyllde kriterierna för PTSD, varav hälften hade kvarstående besvär efter sex månader.

Sammanfattningsvis är det vanligt att personal vid sociala och psykiatriska ungdomsinstitutioner utsätts för fysiskt våld från ungdomar som kan medföra ökad psykisk ohälsa, som i en del fall kvarstår under lång tid efter incidenten.

Våld från personal mot ungdomar

Några studier har undersökt ungdomars erfarenheter av våld från personalen. I ett israeliskt material (Attar-Schwartz, 2011) omfattande 1 324 ungdomar hade 29 procent utsatts för fysiskt våld från personalen. Sådana erfarenheter var vanligast bland pojkar, särskilt de som hade anpassningsstörningar. Det var också vanligare hos ungdomar som uppfattade personalen som alltför strikt eller tyckte att de fick för lite stöd från personalen.

I en annan studie från Israel (Davidson-Arad & Golan, 2007) visades att 35 procent upplevt verbalt våld, 28 procent fysiskt våld och 9 procent sexuella övergrepp från personalen. Ändå uppfattade ungdomarna inte att våld av detta slag var ett särskilt stort problem. Författarnas kommentar var att de flesta kom från miljöer där våld var vanligt förekommande och därför hade andra referensramar.

Relationer mellan personal och ungdomar

Det finns också studier som fokuserar på relationerna mellan personal och ungdomar, varav vissa fokuserar på önskvärda egenskaper hos personalen sett ur ungdomarnas perspektiv. Forskningsområdet domineras av rapporter om ganska negativa erfaren-

heter hos ungdomarna, men det finns också några undantag där ungdomarna gav en huvudsakligen positiv syn på personalen.

I en studie från fyra europeiska länder – Finland, Nederländerna, Belgien och Storbritannien (Berg et al., 2013) – intervjuades personal inom psykiatrisk vård av unga, om hur de ser på förekomsten av våld och om vissa institutionella och personella faktorer kan ligga bakom våldsbeteenden hos ungdomar. Den viktigaste faktorn befanns vara uppväxt i en familj där misshandel eller annat våld var vanligt förekommande. Att använda våld var också vanligare bland ungdomar med kognitiva svårigheter och bristande kommunikationsförmåga.

Personalen beskrev även kompetensbrister som kunde ligga bakom det faktum att vissa individer i personalgruppen lättare hamnade i våldssituationer än andra. Främst nämndes bristande engagemang i arbetet och oförmåga att tolka patientens beteende. Aggression beskrevs ofta som en eskalering efter att någons psykologiska eller fysiska utrymme blivit kränkt. Våld kunde också inträffa i samband med gränssättning, vid brist på sysselsättning och vid bristfällig struktur i behandlingen. Personalen ansåg att en respektfull kommunikation är en förutsättning för att främja ungdomarnas självkontroll, medan en auktoritär kommunikationsstil lätt kunde leda till våld i olika former.

I en studie av 100 dömda ungdomar i institutionsvård i Kanada (Peterson-Badali & Kogel, 2002) intervjuades ungdomarna om sina erfarenheter av våld från personalen. Där framkom tre teman som ungdomarna ansåg låg bakom våld från personalen. Det första temat, "för mycket kraft", avsåg situationer där ungdomarna ansåg att personalen använde mer fysisk kraft än nödvändigt, vilket kunde utlösa ett våldsamt beteende från ungdomarnas sida. Det andra temat, "att blunda för något", refererade till att viss personal medvetet valde att inte ta in obehaglig information när något var på gång i ungdomsgruppen utan i stället tittade bort, antingen bokstavligt eller bildligt. Det tredje temat, "maktojämlikhet", syftade på det faktum att personalen uppfattades ha ett generellt maktövertag som vissa utnyttjade på ett felaktigt sätt, vilket kunde leda till våld.

I en studie från Kroatien (Sekol, 2013) rapporterades resultat från vinjettbaserade fokusintervjuer om ungdomarnas syn på personalens bemötande. Erfarenheterna var i stor utsträckning negativa. Ungdomarna kände att personalen ofta ignorerade deras problem och de upplevde att de inte fick vara tillräckligt delaktiga i sin vård och behandling. Flera ungdomar beskrev det också som att personalen "verkade utbränd" och att vissa inte borde arbeta inom ungdomsvård. Det var, enligt ungdomarna, inte ovanligt att personalen trakasserade ungdomarna med förödmjukande eller hotfulla uttalanden. Ibland använde personalen också våld för att kontrollera eller straffa dem. Vissa ungdomar ansåg att både personal och ungdomar var ständigt frustrerade, på en sådan nivå att våld lätt utlöstes. Generellt saknade ungdomarna respekt för personalen.

Det finns emellertid också vetenskaplig litteratur som ger en mer positiv bild av personalen. Ett exempel är Gibbs och Sinclair (2000), som intervjuade 233 ungdomar om mobbning och sexuella trakasserier på ungdomsinstitutioner. Där var synen på personalen påfallande positiv, men studien innehåller många svepande beskrivningar och är svårvärderad.

Problem med hot och våld på ungdomshem inom SiS har under senare år undersökts i ett antal svenska forskningsprojekt (t.ex. Andersson, 2022; Andersson & Överlien, 2018,

2021; Pettersson, 2021; Wästerfors, 2019). Resultaten har visat att arbete på ungdomshem inbegriper många svårigheter, inte minst eftersom våld är ett vanligt problem som också påverkade hur personalen utformade sin arbetsidentitet (Andersson & Överlien, 2021; Pelto-Piri et al., 2017). Personal tycks behöva anpassa sina känslomässiga reaktioner till sina kollegor och till oskrivna eller skrivna regler om hur känslor får uttryckas på avdelningen. Det förekommer att ungdomar "låtsasbråkar" utan att ha för avsikt att skapa en allvarlig konflikt. I sådana fall är risken stor för att personal överreagerar och därmed skapar en konflikt som kan leda till våld och tvångsåtgärder (Wästerfors, 2016).

I en svensk intervjustudie med både intagna ungdomar (enligt LVU) och intagna vuxna (enligt LVM) samt personal på dessa institutioner tog man upp erfarenheter av så kallade trygghetsplaner (Pettersson, 2021). En gemensam erfarenhet för både intagna och personal var att konflikter ofta startar i vardagliga händelser som hör samman med den stora mängd regler som förekommer, framför allt på LVU-institutioner. Ungdomarna tycker att många av dessa regler är svårbegripliga medan personalen anser att ungdomarna helt enkelt inte vill följa reglerna. Ungdomar och personal var emellertid överens om att personal ibland tillämpar reglerna inkonsekvent. Författaren menar att många konflikter skulle kunna undvikas om personalen tonar ner användningen av sin makt, tillämpar ett mer individanpassat förhållningssätt och kommunicerar tydligare med ungdomarna (Pettersson, 2021). Trygghetsplaner kan, enligt författaren, vara ett hjälpmedel för att prata med ungdomen om hur hen vill att svåra situationer ska hanteras så att personal därmed kan agera utifrån en individualiserad plan i stället för att tillämpa generella regler (Pettersson, 2021).

I en kanadensisk studie av Ungar och Ikeda (2017) tillfrågades 67 ungdomar inom social ungdomsvård om deras relationer till personalen. Ungdomarna kom från många olika sociala vårdformer som baserades på tvång i någon form, men det framgår inte hur många som vårdades inom social heldygnsvård. Enligt intervjuerna fanns det tre olika personalgrupper. Den första gruppen benämndes "informella supportrar" vilka kännetecknades av en de-professionaliserad personalroll med få regler och med en betoning på empati. Dessa personer beskrevs uppträda mer som vänner än som personal. Ungdomarna lyfte särskilt fram deras förmåga och vilja att gå utanför de sedvanliga ramarna som något positivt. Den andra gruppen var "administratörer", vilka grundade sitt arbete på att försvara ungdomarnas rättigheter i alla sammanhang. De betonade jämlikhet och rättvisa men med en förhållandevis låg nivå av känslomässigt engagemang. Den tredje gruppen benämndes "vårdgivare" och uppträdde ungefär som ungdomarna menade att en god förälder gör. Dessa personer hade realistiska förväntningar, arbetade för att behålla goda strukturer i vårdmiljön och var flexibla i förhandlingar med ungdomarna om olika frågor.

Ungdomarna verkade föredra personal av typen "informella supportrar" men medgav att andra förhållningssätt kunde vara bättre beroende på ungdomarnas livssituation och risknivå. Författarna menar att alla tre förhållningssätten kan fungera och betonar att det optimala nog är om olika roller finns representerade i arbetslaget och/eller att personalen kan växla förhållningssätt efter ungdomens behov. Med hänvisning till Cashmore (2002) betonar de vikten av att erbjuda ungdomarna ett partnerskap som

grund för en god delaktighet. Ungdomar vill vara informerade, ha alternativ att välja mellan och få möjlighet att uttrycka sin åsikt och bli respekterade även om en del beslut går dem emot. Ett auktoritärt förhållningssätt där ungdomen inte får vara delaktig kan däremot ofta leda till aggressivt beteende med åtföljande hot- och våldssituationer.

Etiska utgångspunkter

Vårt forskningsprojekt har utgått från nyckelorden etik, bemötande och säkerhet; tre begrepp som vi menar bör beaktas när frågor om hot och våld i institutionella miljöer diskuteras. Vår primära utgångspunkt i detta projekt är att alla beslut i en viss vårdssituation bygger på en kombination av fakta och värderingar (Fulford et al., 2007). När det gäller hot- och våldssituationer måste beslut som regel fattas mycket snabbt, och det finns i stunden ingen möjlighet till någon mer ingående reflektion om situationens förutsättningar och tillgängliga handlingsalternativ. Därför måste personalen ha fått möjligheter att utveckla ett etiskt förhållningssätt där centrala värderingar kommer till uttryck i ett snabbt och ändamålsenligt beslut om handling.

När det gäller mötet med klienter och patienter har det funnits två parallella synsätt inom forskningen. Ett synsätt har primärt utgått från vikten av ett gott bemötande. Här har de värderingar som finns uttryckta i lagstiftningen och i yrkesetiska regler och riktlinjer använts för att undersöka förekomsten av ett medvetet etiskt förhållningssätt på arbetsplatsen. Ett annat synsätt har varit arbetet med säkerhet i syfte att minimera risken för hot och våld, som oftast har utgått från evidensbaserad preventionsforskning men utan hänsyn till värderingsaspekter. Vår utgångspunkt är att prevention av hot och våld inte enbart är en faktafråga, utan i hög grad också en värderingsfråga. Detta är speciellt viktigt inom tvångsvården där värderingsfrågor ständigt blir aktuella i mötet mellan personal och klienter eller patienter (Colnerud, 1999; Fulford et al., 2007). Detta innebär att evidensbaserade metoder bör kompletteras med ett välutvecklat värdebaserat synsätt där dessa båda synsätt beaktas, både i övergripande policyfrågor och i konkreta beslut i det praktiska arbetet. För att få ihop olika synsätt till ett övergripande förhållningssätt behövs därför att man samtidigt beaktar tre perspektiv: etik, bemötande och säkerhet.

Det är ovanligt med studier på området som har ett tydligt etiskt perspektiv, vilket är ett uppenbart problem eftersom institutionell tvångsvård av barn och ungdomar är starkt kopplad till ett etiskt ansvarstagande, både på en principiell, samhällelig nivå och på en relationell, individuell nivå i mötet mellan personalen och den tvångsvårdade ungdomen.

Etiska krav i tvångsvården

Tvångsvård av ungdomar innefattar betydande etiska problem på olika nivåer. När samhället tvingar en ung människa till vård räcker det inte med sociala och/eller psykiatriska indikationer, exempelvis kriminalitet, missbruk, eller allvarlig psykisk störning, utan beslutet måste också kunna motiveras på etiska grunder. Den förväntade nyttan av vården måste överväga de eventuella risker som kan finnas. I denna kalkyl

behöver man se till riskerna för ungdomens eget liv och hälsa, men ibland också inkludera att ungdomarnas beteende kan utgöra risker för andra människors liv och hälsa.

När en ungdom tvingas till heldygnsvård av detta slag kräver både lagstiftningen och etiken att vården utförs med högsta möjliga kvalitet och att den, så långt det är möjligt, utformas i samverkan med ungdomen. Med andra ord måste vården hålla hög kvalitet för att det ska vara motiverat med tvångsvård, ur ett etiskt perspektiv.

Det finns skäl att tro att ungdomarnas erfarenheter av institutionsvården i hög grad bestäms av hur de upplever personalens bemötande. I vårdsammanhang talar man ofta om vikten av att personalen har ett etiskt förhållningssätt i vardagen. När det gäller verksamheten inom SiS har detta bland annat lett till etiska riktlinjer, som funnits i olika versioner sedan 2000. Vi har i en tidigare rapport (Pelto-Piri et al., 2017) beskrivit och analyserat hur dagens riktlinjer har vuxit fram och att de bygger på tre så kallade värdeord som är tänkta att sammanfatta hur bemötandet ska se ut på SiS-institutioner: respekt, omtanke och tydlighet (SiS, 2014). Vår analys visar att de etiska riktlinjerna har förskjutits på tre olika sätt: från en organisatorisk till en relationell nivå, från ett samhällsansvar till ett personligt ansvar och från ett etiskt imperativ till en reflekterande hållning. Alla versionerna betonar dock att varje medarbetare har ett etiskt ansvar för ungdomarna, för sig själv och för sina kollegor.

Inom vården betonas ofta vikten av att personalen arbetar utifrån ett etiskt förhållningssätt. Det är inte alltid helt klart vad som menas med detta begrepp eller vad alternativet till ett etiskt förhållningssätt skulle kunna vara. Som vi framhöll i vår tidigare rapport (Pelto-Piri et al., 2017) är vår förståelse av begreppet etiskt förhållningssätt att personalen gör medvetna val i sitt arbete och som de kan motivera för sig själva och andra.

Delaktighet i tvångsvården

En viktig etisk fråga i samband med tvångsvård gäller ungdomarnas möjligheter att vara delaktiga i planeringen av vården. I konventionen om barnets rättigheter framgår att barnet alltid ska ges möjlighet att delta "i alla frågor som påverkar barnet" (UNICEF, 1989). Lagstiftningen anger också att vården i så stor utsträckning som möjligt ska planeras i samråd med ungdomen, särskilt om hen vårdas med tvång.¹⁵ Detta bygger på den etiska principen om att engagemang och delaktighet i behandlingen är ännu viktigare i tvångsvården än i annan vård, eftersom patienten inte är fri att lämna sjukhuset. Lagstiftningen om den psykiatriska tvångsvården reglerar denna princip på ett tämligen ingående sätt. Exempelvis ska en behandlingsplan göras tillsammans med patienten så snart som möjligt efter att behandlingen påbörjats. Patienterna har också rätt att få

---

¹⁵ Av 17 § LPT framgår: "I fråga om behandlingen under vårdtiden ska samråd äga rum med patienten när det kan ske." Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2008:18) 3 kap. 4–5 § står följande: "Patientens delaktighet i och inflytande över vården ska tillgodoses i vårdplaneringen. Om det inte är möjligt att upprätta vårdplanen i samråd med patienten, ska orsaken till detta anges i planen. Vårdplanen ska ge en samlad bild av patientens medicinska, psykologiska och sociala behov. Vidare ska målen för de behandlingsåtgärder och andra insatser som behövs för att syftet med tvångsvården ska kunna uppnås framgå av planen."

en stödperson under vårdtiden och i fyra veckor efter att den upphört.¹⁶ I en offentlig utredning (Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk ohälsa, 2017) finns ännu högre krav på den ungas delaktighet i vården.

Under senare år har LVU kompletterats med bestämmelser som ska stärka ungdomars rättssäkerhet och delaktighet i tvångsvårdens utformning. Till exempel ställs nu krav på att den unga ska erbjudas uppföljande samtal efter att man använt vissa så kallade särskilda befogenheter, exempelvis rumsvisitation, kroppsvisitation eller avskildhet. Avsikten är att den unga ska få möjlighet att framföra sin uppfattning och åsikt om åtgärden. Kravet är ett sätt att öka rättssäkerheten, med grund i centrala etiska principer om integritet och människovärde.

Det kan verka paradoxalt att lagstiftningen betonar ungdomens möjligheter att vara delaktig samtidigt som hen är tvingad till vård (Engström, 2008), men tanken är att en frihetsberövad person som tvångsvårdas har ett särskilt intresse av att vara delaktig i vården. Lagstiftningen anger dock inte exakt vad som menas med delaktighet i tvångsvården.

Vår studie bygger bland annat på en avhandling om innebörden i begreppet delaktighet utifrån intervjuer med ungdomar i barn- och ungdomspsykiatrisk vård. Tre huvudsakliga innebörder framkom: delaktighet som rättighet, delaktighet som medverkan och delaktighet som mening (Engström, 2008). För att känna sig delaktig måste man känna till de rättigheter som finns i lagstiftningen. Den första innebörden kan därmed handla om rätten till juridiskt ombud och rätten att överklaga beslut om tvångsvård eller tvångsåtgärder i vården. Den andra innebörden, delaktighet som medverkan, handlar om ungdomens möjligheter att påverka innehållet i vården och behandlingen. Det kan gälla hur vardagen på institutionen ser ut eller mer specifika delar av behandlingen. Delaktighet som mening, alltså den tredje innebörden av begreppet, innebär att ungdomen ska förstå vad vården går ut på, vilket syfte den har och vad som måste ha uppnåtts för att vården ska upphöra.

Många ungdomar ställde på olika sätt den allra mest grundläggande frågan: "Varför är jag här?". Många kände också att de hade mycket begränsade möjligheter att påverka vårdens innehåll och utformning. Ungdomarna kände sig ofta åsidosatta i vården och upplevde sällan att de blev sedda och erkända som subjekt i vården med möjlighet att på riktigt påverka vårdens planering och utformning. Engström (2008) menar att delaktighet i djupare bemärkelse förutsätter erfarenheter av mellanmänskliga möten i vården, vilket betonar mötets etiska dimension.

Sammanfattningsvis visar våra tidigare studier på området att tvångsvårdade ungdomar har mycket olika erfarenheter av vården och av delaktighet i vården. Personalens bemötande verkar ha mycket stor betydelse för deras erfarenheter. I den här studien vill vi därför gå vidare och närmare undersöka tvångsvårdade ungdomars erfarenheter av möten med personalen i tvångsvården, och särskilt fokusera på situationer där hot och våld förekommit.

---

¹⁶ Av 30 § LPT framgår att "stödpersonen ska bistå patienten i personliga frågor" och har rätt att besöka patienten på vårdinrättningen.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hur tvångsvårdade ungdomar upplever personalens bemötande och vilka konsekvenser olika former av bemötanden kan få när det gäller ungdomarnas upplevelse av trygghet i vården. Ett särskilt fokus har riktats mot ungdomarnas erfarenheter av hot och våld i vården.

De specifika frågeställningarna är följande:

- 1) Vilka kännetecken uppfattar tvångsvårdade ungdomar vara centrala för en trygg respektive otrygg vårdmiljö?
- 2) Vilka etiska värderingar uppfattar tvångsvårdade ungdomar att personalen uttrycker på institutionen med särskilt avseende på situationer med våld eller hot? Med etiska värderingar avses hur ungdomarna beskriver personalens förhållningssätt och vilka mål och värden som de uppfattar styr deras handlande.
- 3) Vilka likheter och skillnader finns mellan de värderingar som tvångsvårdade ungdomar beskriver känneteckna institutionen och personalens egen syn på värderingar och förhållningssätt?

För att kunna besvara dessa frågor har vi valt att genomföra studien i två delar. I den första delen har vi intervjuat 20 ungdomar från tre olika institutioner för ungdomar (två inom SiS och en inom BUP) och i den andra delen har vi samtalat med personal från de två SiS-institutionerna om ungdomarnas berättelser. Avsikten med den senare delen var att få veta hur personalen ser på ungdomarnas berättelser och erfarenheter.

Metod

Studien har genomförts med kvalitativ metod, eftersom ett förstapersonsperspektiv kan ge en djupare förståelse för ungdomarnas erfarenheter av att vårdas med tvång på institution.

Forskningsetiska överväganden

Forskningsprojektet är godkänt av Regionala etikprövningsnämnden i Uppsala (dnr: 2014/112). De formella kraven på en vetenskaplig studie som bygger på intervjuer är uppfyllda. Deltagarna var informerade om att det var frivilligt att delta i studien och att de kunde avbryta sitt deltagande när som helst utan att ange någon anledning. Deltagarna var också informerade om att innehållet i intervjuerna skulle hanteras med sekretess och presenteras på ett sådant sätt att inga individer skulle kunna identifieras i resultaten. Om deltagarna var yngre än 15 år informerades deras vårdnadshavare om studien, med möjlighet att neka till att barnet deltog. För att säkerställa sekretessen används inga namn i citat från intervjuerna.

De intervjuade ungdomarna befann sig i en tvångsvårdssituation och det var mycket viktigt att de inte skulle uppfatta att deltagandet i studien på något sätt var en del i tvånget. Vi valde att tillfråga ungdomarna genom institutionernas personal, för att frågan skulle komma från personer som kände dem väl och som på ett optimalt sätt kunde förklara vad studien handlade om. Priset var att vi som forskare inte kunde styra vilka personer som tillfrågades. Vårt inflytande begränsade sig alltså till att ställa upp inklusionskriterierna för studien och skriva den patientinformation som utgjorde underlaget för ungdomarnas beslut om deltagande.

Ett av inklusionskriterierna var att ungdomen skulle ha varit intagen på institutionen ifråga i minst två veckor. Vi valde denna gräns av två skäl. För det första ville vi att de skulle ha varit där tillräckligt lång tid för att ha varierade erfarenheter av personal, medpatienter och miljö. För det andra ville vi av etiska skäl inte hålla en intervju alltför tidigt under vårdtiden eftersom ungdomen då kunde befinna sig i en akut krisreaktion.

Av forskningsetiska och metodologiska skäl var intervjuerna semistrukturerade och baserade på en relativt öppen frågeguide. Vi var angelägna om att intervjuaren skulle vara följsam gentemot ungdomarna och visa intresse för vad de berättade. Vi ville alltså att intervjuerna skulle bli till ett samtal mellan forskare och informant snarare än en formell intervju där varje fråga skulle besvaras.

Förförståelse

Vår förförståelse för forskningsfältet bygger på egen tidigare forskning och andra vetenskapliga studier på området. Vi visste att hot och våld är vanligt förekommande på ungdomsinstitutioner, särskilt inom den sociala ungdomsvården. Vi visste också att både SiS och BUP under senare år haft ett särskilt fokus på att åtgärda detta problem, bland annat genom särskilda utbildningsinsatser med betoning på den så kallade Bergenmodellen och metoden No Power No Lose (SiS, 2011). Rapporter från SiS (SiS, 2018b) visar dock att det fortfarande förekommer hot och våld i verksamheten, vilket beskrivs som både ett vårdproblem och ett arbetsmiljöproblem. Generaldirektören pekar särskilt på vikten av att "reflektera över sitt eget och kollegors bemötande och agerande" och att "uppmärksamma brister rörande trygghet, rättssäkerhet, delaktighet och bemötande".

I vår förförståelse ingick också att tvångsvård är ett betydande ingrepp i en ung människas liv. Det måste vara en speciell upplevelse att bli fräntagen sin vanliga frihet i vardagen och bli tvångsplacerad på en institution där man inte känner någon, bland andra ungdomar med uttalade psykiska och/eller sociala problem. Lagstiftningen för båda institutionstyperna anger att ungdomar som vårdas med tvång ändå ska vara delaktiga i sin vård, både vårdens innehåll och dess resultat. Tidigare forskning från vår forskargrupp, som rör ungdomar på BUP som vårdas med eller utan tvång, visar dock att många ungdomar trots detta inte känner sig tillräckligt delaktiga (Engström, 2008).

Deltagare och genomförande

Del I – intervjuer med ungdomar

I intervjustudien deltog ungdomar som befann sig i ungdomsvård mot sitt samtycke på två SiS-institutioner (en för flickor och en för pojkar) och på en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik (för både flickor och pojkar). I studien ingick alltså ungdomar som tvångsvårdats i olika vårdmiljöer. Det fanns dock ingen ambition att jämföra resultaten från olika typer av institutioner.

När det gäller inklusionskriterier omfattar studien pojkar och flickor som

- a) var mellan 13 och 19 år,
- b) hade tvångsvårdats i minst två veckor före forskningsintervjun,
- c) kunde tala och förstå svenska,
- d) var villiga att delta i en intervju på cirka 30–60 minuter om sina erfarenheter av att tvångsvårdas på en ungdomsinstitution och
- e) enligt personalen inte skulle påverkas negativt av att delta i studien.

Chefen för varje institution informerades om studien, och gav sedan informationen vidare till de aktuella enheterna. Personalen informerade de ungdomar som uppfyllde inklusionskriterierna och som var tillgängliga på institutionen vid intervjutillfället om syftet med studien, gav dem muntlig och skriftlig information och frågade om de

var villiga att delta i en forskningsintervju. Totalt 21 ungdomar från tre institutioner gav skriftligt samtycke till att delta, i vilket ingick att intervjun spelades in. En flicka drog senare tillbaka sitt samtycke till inspelning, så studien omfattar 20 ungdomar (13 flickor och 7 pojkar) med en medianålder av 17 år (13–19 år). Av de inkluderade kom 13 ungdomar (7 pojkar och 6 flickor) från SiS-institutioner och 7 (flickor) från en barn- och ungdomspsykiatrisk avdelning.

Två av författarna (KE och TS) genomförde samtliga intervjuer (tio intervjuer vardera). Endast ungdomen och en av författarna (KE eller TS) var närvarande i ett avskilt rum på institutionen. Intervjuerna varade i 20–50 minuter, spelades in och transkriberades sedan ordagrant av en forskningsassistent. Ambitionen med intervjusituationen var att skapa en trygg situation med ett öppet och otvunget samtal där ungdomen kunde dela med sig av sina erfarenheter och reflektioner. Några intervjuer byggde ändå på frågor och svar medan andra blev till längre och djupare berättelser om ungdomarnas livserfarenheter.

Intervjuerna skedde med hjälp av en semistrukturerad frågeguide för att säkerställa att centrala frågeområden belystes i varje intervju. Ordningen på frågorna varierade utifrån hur samtalen utvecklade sig. Följande frågeområden togs upp i samtliga intervjuer:

- Personalens handlande när det gäller bemötande, egenskaper och attityder
- Kommunikation och interaktion med personal och andra ungdomar
- Erfarenheter av hotande eller våldsamma situationer

Om ungdomen valde att ta upp andra områden blev dessa också en del av samtalen.

Del II – intervjuer med personal

Studien hade som primärt syfte att ge röst åt ungdomar som vårdas inom social eller psykiatrisk heldygnsvård och låta dem berätta om sina erfarenheter av tvångsvård. Den tredje frågeställningen i projektet handlade emellertid om att jämföra ungdomarnas berättelser med personalens egen syn på värderingar och bemötandestrategier. Därför kontaktade vi de två SiS-institutioner som vi tidigare besökt för intervjuer med ungdomarna, och bad om att få genomföra fokusgrupper för att samtala om resultaten från ungdomsintervjuerna. Vi valde fokusgruppsintervjuer som metod eftersom målet med denna del av studien var att få till stånd en öppen gemensam reflektion över resultaten från intervjuerna med ungdomarna och våra tolkningar av deras berättelser. Vi har använt denna metod i tidigare studier av hot och våld och har funnit att den är lämplig för detta syfte.

Av praktiska skäl blev det en fokusgrupp med fyra deltagare och tre fokusgrupper som genomfördes på ordinarie arbetsplatsmöten då samtlig tjänstgörande personal deltog. Totalt deltog 31 personer, 18 kvinnor och 13 män. Personalen godkände att samtalen spelades in, förutom i en grupp där en av deltagarna nekade. Vi genomförde då samtalet utan inspelning och kompenserade det med fortlöpande egna noteringar. Vid ett arbetsplatsmöte var en person inte bekväm med att just hen spelades in och avstod därför att tala, men personen ville ändå gärna delta och lyssna på samtalet. Gruppen i

övrigt samtyckte till detta. Vid arbetsplatsmötena deltog också enhetschefer. Sammanfattningsvis består materialet av tre ljudinspelningar och manuella anteckningar från en sammankomst. Samtalen pågick i en dryg timma vardera och har transkriberats av en forskningsassistent. Personalintervjuerna utfördes av samma personer (KE och TS) som genomförde ungdomsintervjuerna. Efter en inledande presentation redogjorde vi för våra preliminära resultat av ungdomsstudien och läste upp valda delar av tre ungdomsintervjuer, samtliga från SiS-institutioner. Urvalet gjordes för att förmedla både positiva och negativa berättelser från vården, men eftersom negativa berättelser dominerar valde vi två intervjuer om huvudsakligen negativa upplevelser medan den tredje hade en mer positiv karaktär. Efteråt fick personalen spontant reagera på det som de hört och samtala fritt, ibland kompletterat med en del följdfrågor från oss forskare.

Dataanalys

Intervjuer med ungdomar

Den kvalitativa analysen genomfördes med en tematisk analys enligt Braun och Clark (2006). Denna metod innehåller sex steg: lära känna materialet genom att läsa igenom texten, göra en inledande kodning, leta efter teman genom att sammanföra relaterade koder, ändra teman, beskriva och namnge teman och slutligen utveckla en text som synliggör de mönster och den mening som vi funnit i intervjuerna. För att få ett bra samförstånd i analysarbetet började vi (KE och TS) med att var för sig lyssna på alla inspelade intervjuer, och vi jämförde även de transkriberade texterna med de ljudinspelade intervjuerna för att kontrollera korrektheten. Texten lästes sedan flera gånger för att få ett övergripande intryck av materialet. Alla textdelar som rörde våra frågor markerades därefter individuellt. I nästa steg läste vi om och kodade de olika bearbetningarna. Samstämmigheten i tolkningarna var hög. Därefter identifierade vi mönster och nyanser som vi förde samman till ett antal subteman. För att säkerställa resultatets trovärdighet granskades därefter deltagarnas uttalanden i förhållande till subteman. Dessa subteman presenteras, liksom i vår föregående rapport om personalens erfarenheter, i förhållande till tre etiska nivåer där det etiska förhållningssättet kan märkas:

- handlandet
- den handlande
- synen på den andre

På den första nivån (handlingen) fokuseras själva handlandet i sig. I det här sammanhanget kan det gälla vad ungdomarna ser som rätt kontra orätt handlande. På den här nivån är frågan om vem som utför handlingen av underordnad betydelse. Utsagor som på något sätt relaterar till själva handlingen presenteras i subtema 2a, 3a, 4a och 5a (alla subteman presenteras i resultatkapitlet).

På den andra nivån (den handlande) fokuseras den handlande individen. Här ligger tyngdpunkter på egenskaper eller karaktärsdrag som utmärker olika handlande personer i personalgruppen. I detta sammanhang kan det handla om vilka slags personer

som ungdomarna uttrycker uppskattning för och vilka egenskaper man önskar se hos personalen på ungdomsinstitutioner. Utsagor som på något sätt relaterar till den handlande presenteras i subtema 2b, 3b, 4b och 5b.

På den tredje nivån (synen på den Andre) fokuseras den grundläggande människosynen och bilden av mellanmännsliga relationer. I denna studie handlar det exempelvis om hur ungdomarna beskriver de relationer som uppstår mellan personal och ungdomar på institutionen och vad för slags relationer som de efterlyser – särskilt i situationer som innefattar hot och våld. Utsagor som på något sätt relaterar till synen på den Andre, i huvudsak ungdomarnas gensvar på personalens bemötandestilar, presenteras i subtema 2c, 3c och 4c.

Författarna diskuterade därefter resultaten av analysen och formulerade en gemensam text med illustrativa citat för varje subtema, innan subtemana sammanfördes i övergripande teman.

Intervjuer med personalen

Intervjuerna med personalen syftade till att tillsammans med personalen reflektera över ungdomarnas berättelser. De gjordes efter analysen av ungdomsintervjuerna för att personalens reflektioner inte skulle påverka vår förståelse och tolkning av ungdomarnas berättelser. Analysen av personalintervjuerna gjordes med målsättningen att på tydligast möjliga sätt återge personalens reflektioner kring vad några av ungdomarna uttryckt i våra intervjuer med dem. Analysen av dessa intervjuer utfördes genom att beskriva det uppenbara innehållet i intervjuerna, utan att tolka någon underliggande betydelse.

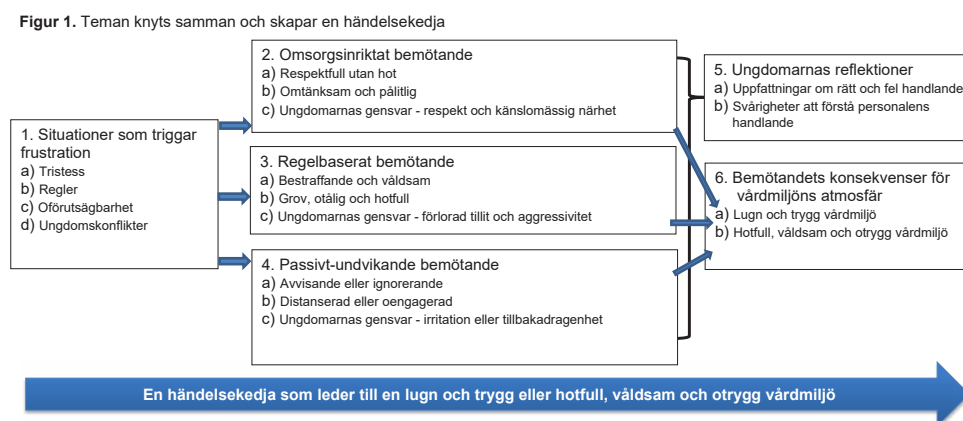
Resultat

Ungdomarna berättade om sina erfarenheter från tvångsvård inom heldygnsvården (SiS eller BUP). Berättelserna innefattade både positiva och negativa delar av det dagliga livet i vårdmiljön, och de utvecklades på ett temporalt sätt som pekar på hur olika händelser knyts samman och skapar en händelsekedja. Denna process började när ungdomen kom till institutionen och berövades sin frihet. Intervjuerna visar vikten av personalens initiala bemötande, då det skapade positiva eller negativa reaktionsmönster som tycktes påverka efterföljande interaktionsmönster och därmed också ungdomens helhetsupplevelse av vårdmiljön.

Den tematiska analysen av intervjutexterna ledde fram till sex teman som visar ungdomarnas erfarenheter av kommunikativa och sociala interaktionsmönster med personalen:

- (1) Situationer som triggar frustration
- (2) Omsorgsinriktat bemötande
- (3) Regelbaserat bemötande
- (4) Passivt-undvikande bemötande
- (5) Ungdomarnas reflektioner
- (6) Bemötandets konsekvenser för vårdmiljöns atmosfär

Alla dessa teman kan ge väsentliga bidrag till förståelsen av ungdomarnas erfarenheter av vårdmiljön. Figur 1 visar alla teman i förhållande till händelsekedjan.

Temana är sammanfattande beskrivningar av ungdomarnas erfarenheter i förhållande till våra forskningsfrågor, medan subtemana beskriver specifika nyanser av respektive

tema. Under tema 2, 3 och 4 beskrivs a) handlingen, b) den handlande och c) konsekvenserna av handlingarna. Tema 5 rör ungdomarnas reflektioner över personalens handlingar och de värderingar som kan uppfattas i deras berättelser.

I diskussionskapitlet teoretiserar vi om temanas bredare betydelse i etiska termer och resultaten i förhållande till tidigare forskning.

Tema 1: Situationer som triggar frustration

Tema 1 innefattar ungdomarnas berättelser om starka känslor som väckts i samband med att de blev intagna för vård och behandling mot sin vilja. Det kan vara känslor av att förlora allt vanligt liv, som ledde till upplevelsen av att förlora delar av eller hela sin person. Vissa beskrev till och med detta som en dödslängtan medan andra berättade att inlåsning väckte känslor såsom aggression och protest. Vissa uttryckte en lust att ställa till med bråk eller besvär på institutionen. Känslorna beskrevs vara värst i början, innan de blev vana vid institutionslivet. De beskrev vidare olika situationer kopplade till miljön och livet på institutionen som triggar frustration.

Följande subteman har identifierats inom detta tema:

- a) Tristess
- b) Regler
- c) Oförutsägbarhet
- d) Ungdomskonflikter

Subtema 1a:

Tristess

Ungdomarna berättade framför allt om känslorna när de togs in på institutionen. Deras vardag förändrades då plötsligt, vilket kunde leda till starka känslor av instängdhet och frustration. De berättade också att situationen och miljön trots allt kunde kännas normal, framför allt när de lärt känna de andra ungdomarna, som befann sig i samma situation som de själva. Ett vanligt drag i berättelserna var att tiden gick oerhört långsamt och att en stor del av den vakna tiden användes till just ingenting. En känsla av tristess och leda infann sig därmed lätt.

I början alltså, hela min värld vändes upp och ner. Det var alltså, jag mådde så dåligt. Jag ville dö dom dagarna. Det var så jävla hemskt. Det var skitjobbigt. I början när jag kom hit, men det tog typ en vecka sen var det liksom, dom människorna som bor här också. Man blir ju vän med dom. Man lär ju känna dom andra människorna som är i samma situation som en själv så det blir ju, dom gör ju situationen bättre ... Jag hade jävligt mycket energi och jag tyckte det var ganska kul och bara jävlas med allihopa. Jag visste inte, jag, jag vet inte vad jag ska göra. Du vet man har, man får ju, man samlar ju mycket energi när man inte gör nånting. Vi rör inte på oss mycket här.

Av denna berättelse framgår att tristessen kunde leda till problem med att hantera den energi som ungdomen menade sig ha i det vanliga livet och att det fanns en uppenbar risk för att denna leda kunde medföra en lust att ställa till med bråk eller andra bekymmer i vårdmiljön. Bara det faktum att man blev instängd på en liten yta blev en tydlig kontrast mot det vanliga livet där man var van vid att röra sig obehindrat. Även på det sättet blev det svårt att hantera sin energi på ett konstruktivt sätt.

I de två följande citaten beskriver ungdomarna de känslor av irritation, aggression och obehag som kunde utlösas av att placeras på en låst enhet med begränsad yta. Även här var problemet att inte kunna röra sig, framför allt inte utomhus, vilket uppfattades som en mycket ovan och frustrerande upplevelse.

Alltså då man blir lätt irriterad eftersom du vet det är låst, du kommer inte, alltså allt man gör är inomhus utom idrotten. Allt, allt annat är inomhus. Så nej om en personal, du sitter med han och han säger ingenting du vet och han sitter, han är tvärtråkig och gör ingenting och såna här grejer du vet. Pratar inte med dig, skämtar inte med dig. Och allt du säger han är rakt på sak och bla bla bla och så. Då man trivs inte då. Man blir lätt arg också. Man irriterar sig på den personen. Om det finns en personal som kan skämta med dig, som förstår dig och såna här grejer då du är mest att du trivs bättre.

För folk är ju nya där på den mest låsta. Och då har man oftast inte vant sig. Att man är på ett sånt här ... och inte accepterat det. För man måste ju acceptera att man är här. Man kan ju göra förändringar. Så det är ju ... Jag tror inte, då liksom man ba, va fan gör jag här? Jag är jättearg. Slår vem som helst. Bryr mig inte, men efter ett tag, man vänjer sig, ja.

Att berövas sin frihet beskrevs som en omskakande och obehaglig upplevelse. Vissa ungdomar uttryckte ett behov av gensvar från personalen i form av vardagligt prat och helst med en lättsam och lite skämtsam ton. Detta föreföll behövas i en situation då livet plötsligt förändrats och friheten försvunnit. Att då inte bli bemött på ett bra sätt väckte lätt ilska som kunde leda till ett aggressivt beteende. Att vara inlåst och ständigt behöva befinna sig inomhus, och dessutom ofta sysslolös, nämndes som utlösande faktorer för frustration i den vardagliga situationen i vårdmiljön. I det senare citatet framkommer också en frustration på grund av en känsla av meningslöshet – "va fan gör jag här?". Det föreföll dock som att ungdomarna anpassade sig till institutionslivet förvånansvärt snabbt. Snart accepterade de situationen och rättade sig efter personalens agerande. Om anledningen till detta var uppgivenhet eller inte kan inte klart utläsas av berättelserna.

Subtema Ib:

Regler

När en ungdom anländer till vården får hen information om institutionen i allmänhet och om specifika regler, såsom rökning, telefoner och schema samt hur man bör bete sig mot personalen och de andra ungdomarna. Ungdomarna tyckte att det fanns för många regler och att en del regler var ologiska eller orättvisa, vilket också kunde leda till frustration och ökad aggressivitet. En särskilt frustrerande regel som flera ungdomar redogjorde för var att det på vissa enheter rådde rökförbud, medan rökning var

tillåtet på andra enheter inom samma institution. Denna regel innebar att en ungdom plötsligt måste sluta röka när hen förflyttades till en annan enhet på samma institution, och de hade mycket svårt att förstå anledningen till detta. Att inte få röka kunde därmed leda till stor frustration och kanske till och med aggression i en redan stressad och svår livssituation. Ungdomarna betonade i detta sammanhang att rökningen hade en lugnande effekt för dem. De kunde få nikotinpiller som ett substitut, men utdelning av dessa skedde oregelbundet och bidrog till frustrationen. En begränsning av möjligheten att röka blev på detta sätt både en faktisk och en symbolisk åtgärd som de särskilt vände sig mot under den första tiden på institutionen.

Rökförbud. Det tycker jag är onödigt, som det finns bara det här och ett till ställe tror jag som har rökförbud. Jag menar särskilt när man över 18 eller får tillstånd av föräldrarna så fyra cigaretter om man borde ju vara givet tycker jag ... Man kan ju va väldigt på högvård och så när det är väldigt mycket nytt. Så särskilt från ny alltså det är ju väldigt bra.

Ungdomarna berättade även om andra regler som tillämpades på olika sätt av enheterna och arbetslagen på en och samma enhet. Som exempel hade en ungdom och några andra velat baka för att få tiden att gå men då fått till svar att "så trevligt skulle de inte ha". Förklaringen som de fått var att det kunde öka ungdomarnas välbefinnande i vårdmiljön, vilket skulle kunna sänka motivationen att komma bort från institutionen.

Ja alltså dom är liksom så här, man ska inte ha kul här. Det är liksom så här ska vara ett tråkigt ställe eh det är verkligen så. Eh och det är liksom så här dom eh dom har till och med själva sagt att här ska man inte vilja vara. Utan dom försöker göra så att man vill bort härifrån så snabbt som möjligt så att ingen trivs och vill stanna. Men det blir ju jobbigt för dom som till exempel har tvångsvård, som verkligen inte vill vara här, så är det en miljö som liksom så här är väldigt tråkig och liksom så här då vill man ju ännu mer härifrån när man egentligen inte vill vara här från första början.

Ungdomen uppfattade detta nej som att personalen såg en risk för att ungdomarna skulle vilja stanna i vårdmiljön, och i stället försökte göra vardagen så tråkig som möjligt för dem. Den som berättade detta pekade också på det paradoxala i att man ska vilja därifrån så snart som möjligt men samtidigt är föremål för tvångsvård. Denna ekvation gick inte ihop för ungdomen som därför hade svårt att förstå varför personalen explicit uttalade att det skulle vara så tråkigt som möjligt på institutionen.

Subtema 1c:

Oförutsägbarhet

Ungdomarna beskrev att de hade svårt att förstå varför de var tvångsvårdade och visste därför inte vad som förväntades av dem eller vad som var målet med vården. Många oroade sig för framtiden och de uppfattade sig ha liten eller ingen möjlighet att delta i beslut som rörde dem själva. Denna ovisshet ledde ibland till känslouttryck såsom sorg eller ilska. Vistelsen beskrevs av dessa ungdomar som en lång och osäker väntan med brist på delaktighet och förutsägbarhet. Vissa ungdomar hade svårt att slappna av eller

sova eftersom de oftast inte visste hur länge de skulle vara kvar på institutionen eller var de skulle placeras efteråt. Vad själva vistelsen i sig gick ut på var oklart och intrycket var att det enbart handlade om att få tiden att gå. De talade inte om någon egentlig behandling överhuvudtaget utan beskrev det huvudsakligen som förvaring i väntan på något annat, oklart vad.

Man vet aldrig. Man får inte scheman att det ska bli flytt eller nåt. Men att sova ska du och upp ska du. Vissa dagar är bra men när du väntar det är tråkigt men det är dagar som du väntar, du vet inte när det ska sluta och du kommer iväg ut.

Jag har socmöte idag och min soc hon är väldigt otydlig, varför jag är här. Jag blir ju väldigt arg och ledsen på det. Eh, för jag vill ju klara beslut vad jag gör här. För jag har ingen anledning att va här. Jag bara väntar ut, alltså det är typ som man sitter i fängelse, väntar ut mitt straff. Jag vet inte vad jag har gjort. Alltså jag, jag har ingen anledning för att vara här. I den ... jag blir snurrig när jag inte får reda på saker, när jag inte vet vad som händer.

Det senare citatet visar att ungdomen var osäker på varför hen var placerad i vårdmiljön överhuvudtaget och vad som var tänkt att ske efter vårdens slut. Det upplevdes inte som vård eller behandling, oavsett institutionsform, utan snarare som ett straff.

Subtema 1d: Ungdomskonflikter

Sammansättningen av ungdomsgruppen föreföll vara en viktig faktor för möjligheten att utveckla en lugn och trygg miljö. Om några uppvisade ett kaotiskt och aggressivt beteende påverkades andra ungdomar lätt även om en del försökte hålla sig borta från dylika problem. Några ungdomar berättade att de ibland kände sig osäkra i vårdmiljön eftersom de var rädda för några av sina kamrater, som i vissa fall också begått våldsbrott tidigare. Andra blev inblandade i konflikter på grund av att de lätt blev provocerade, ett beteende som kunde eskalera och utlösa våld och aggression. Vissa försökte få respekt genom att skrämma sina kamrater, medan andra gick undan och försökte hålla sig från konflikter. Av vissa berättelser framgår att vårdmiljön kunde variera påtagligt beroende på vilka andra ungdomar som fanns där just då.

Det kommer och går liksom i omgångar hur, alltså folket byts ju ut hela tiden och ibland kommer det en stökig grupp och sen kommer det en sån här grupp som det är nu. Så nu är det jätteskönt. Och jag flyttar på fredag liksom så jag avslutar med en skön grupp, det är skönt. Istället för att komma in som mig kanske, som inte vill bråka eller nånting, komma in i en stökig grupp så är det bara kaos hela tiden och sen kanske jag drabbas också.

Det verkar inte vara ovanligt med konflikter mellan ungdomar, på grund av konkurrens om varandras uppmärksamhet och rivalitet utifrån relationer som kunde uppstå på institutionen.

Igår var det ett helvete för mig. En av dem som bor här kommer och säger ja ditt ex är tillsammans med min kompis. Ja men säg inte det till mig, det påverkar mig. Jag vill inte ha med den personen att göra, men det påverkar mig ändå.

På liknande sätt berättade en del ungdomar om hierarkier i ungdomsgruppen som har lett till hot eller våld.

Om jag ska vara ärlig, det kanske var osäkerheten där att jag var osäker på mig själv, att jag kände att jag hade ett behov att bevisa nåt för att sen slippa folk skulle jävlas med mig. Förstår du? Osäkerheten låg i att jag inte ville att folk skulle jävlas med mig.

Dessa tre citat visar på olika sätt att konflikter mellan ungdomarna ingår i vårt material. De föreföll ofta ha sin grund i positioneringar i gruppen, ibland med inslag av hot och våld.

Vi övergår nu till att beskriva tre olika typer av bemötanden från personalen samt de gensvar som dessa olika bemötanden kunde få från ungdomarnas sida.

Tema 2: Omsorgsinriktat bemötande

Tema 2 samlar beskrivningar av en personaltyp som enligt ungdomarna brydde sig om dem och visade en ambition om att göra livet så bra som möjligt under rådande omständigheter. Här finns berättelser om personal som bemötte ungdomarna på ett glatt, otvunget och trevligt sätt. Även i hotande eller våldsamma situationer undvek de att komma med hot och straff. Temat visar också på vilket sätt ungdomarna bemötte personalen med detta tillvägagångssätt. Ungdomarna uppskattade detta omsorgsinriktade bemötande eftersom de kände sig helt beroende av personalen; deras agerande blev särskilt viktigt eftersom ungdomarna oftast inte hade någon annan att vända sig till.

Temat innehåller följande subteman:

- a) Respektfull utan hot
- b) Omtänksam och pålitlig
- c) Ungdomarnas gensvar – respekt och känslomässig närhet

Subtema 2a:

Respektfull utan hot

Det här subtemat omfattar berättelser om personal som bemötte ungdomarna på ett respektfullt och känsligt sätt. De kunde uppmärksamma om någon var ledsen eller trött med en känslomässig närhet. De kunde också anpassa reglerna efter individ och situation, och inte enbart hänvisa till de generella reglerna på institutionen. Detta beskrevs som att personalen kunde ändra på regler vid behov och dessutom visa förtroende för en ungdom som hade "betett sig bra". Omsorgsinriktad personal beskrevs också

som aktiv med förmåga att hantera den frustration som av och till uppstod hos eller mellan ungdomarna. Vidare beskrevs de ta ansvar för att på ett omsorgsfullt sätt förhindra att aggressiva eller våldsamma situationer uppstår eller eskalerar. Deras handlande byggde på en relation med ungdomen, enligt beskrivningarna.

Dom visar mer att dom bryr sig. Dom verkar gilla sitt jobb och dom passar in här. Dom vet liksom, dom är lugna och dom har tålamod. Dom är peppande men dom andra är mer liksom eh ... dom bara liksom jobbar. Det är det dom gör ... Mina favoritpersoner dom pratar med mig, andra bara stirrar på mig medan jag äter.

Han är respektfull. Han typ om jag mår dåligt han kommer och tröstar mig. ... Alla tycker att han är bäst. Han är bäst seriöst. Han är alltså, åh jag önskar att jag var hans dotter, jag lovar!

Om ungdomarna blev upprörda eller inte ville följa regler, kunde denna personal skifta fokus bort från en orolig situation genom att tala lugnt och sätta gränser utan hot om straff eller genom att avleda på något sätt. De kunde till exempel föreslå en promenad tillsammans i stället för att hota ungdomarna med något negativt eller bestraffande. Denna typ av personal var mycket uppskattad av ungdomarna. Citatet nedan beskriver ett exempel på hur en i personalen handlade för att komma till en lösning utan att behöva använda några hot:

Alltså det är ju bättre att gå iväg och prata ... så bråkade jag och en personal ... jag puttade ... på den personalen, sen en tjeppersonal ville gå iväg och prata med mig ... så vi fick gå ut och gå en sväng ... till en mack och köpte en dricka och sånt och tog en cigg så gick vi och pratade, sen så gick vi in och så löste vi det. Så var liksom det klart. Istället eller till exempel gå ut och sätta sig och snacka eller gå och snacka. Bara allmänt istället för att hota med nånting.

Denna typ av personal gav också ungdomarna möjligheten att påverka beslut.

Ja vi får vara med och tycka till och ge förslag, och sen så ser alltså personalen kommer överens om hur det går att lösa. Så dom försöker ju göra allt för att vi ska få göra det vi vill.

Detta citat visar i all sin enkelhet hur denna grupp av personal förverkligade den möjlighet till delaktighet och medinflytande som ska känneteckna tvångsvården. Utgångspunkten verkade vara att både ungdomar och personal kunde komma med förslag på sätt att lösa en situation, så att de därefter kunde hitta någon form av överenskommelse som var acceptabel för båda parter.

Subtema 2b:

Omtänksam och pålitlig

Ungdomarna beskrev den omsorgsinriktade personalen som snäll, omtänksam och omsorgsfull. Några ansåg att personal med egna erfarenheter av en besvärlig uppväxt också hade en speciell förmåga att verkligen förstå ungdomarna, vilket värderades särskilt högt. I detta subtema finns också utsagor om personal som verkade gilla sitt jobb

och som verkligen brydde sig om ungdomarna på ett medmänskligt sätt. Andra positiva egenskaper var att de var lekfulla och hade kul med ungdomarna samt att de även kunde skämta då och då.

Dom är glada och spelar FIFA med oss och chillar, och pingis och så. Det är viktigt. När vi samlas är dom som kompisar till ... inte personal som jobbar här ... så dom blir kompisar med oss.

Dom är inte så här fyrkantiga förstår du? Dom är inte så här raka och sånt, dom är så här så man kan skoja med dom, vi kan ha det roligt, vi kan prata ihop förstår du? Dom kan vara både seriösa och icke seriösa.

Vår tolkning är att denna typ av personer beskrevs som "vanliga" människor som försökte att skapa en så "normal" tillvaro som möjligt för ungdomarna, trots de mycket speciella omständigheterna.

Subtema 2c:

Ungdomarnas gensvar – respekt och känslomässig närhet

Under detta subtema har vi samlat berättelser om ungdomarnas gensvar mot den omsorgsfulla personalen. Framför allt tycks det handla om att svara med lojalitet och tillit, exempelvis att behålla lugnet och undvika aggressiva handlingar såsom slagsmål. Centrala inslag i denna form av relation tycks vara förståelse, respekt, diskussion och reflektion.

Hon är mer så här vad ska man säga, mammafiguren, alltså hon är liksom mer så pedagogisk. Hon förstår istället för att hota med grejer, pratar hon, diskuterar och reflekterar och sånt du vet. Sen så har man kommit fram till svaret liksom. Så är det lugnt. Istället för att sånt nej. För henne har jag ju alltid haft respekt för men X har jag alltid kört ihop med.

Ett exempel är en situation där några ungdomar planerade att rymma, men som väntade med att genomföra denna plan under ett pågående skift för att skydda omsorgsinriktad personal från kritik. Ungdomarna visade på detta sätt en viss känslomässig närhet till den personal som gav dem känslomässig närhet, men rymde senare när annan personal hade sitt skift.

Hade det varit en speciell personal som hade jobbat den natten hade vi nog inte rymt. För att den personalen inte ska få nån skit eller nåt sånt.

Sammanfattningsvis omfattar detta tema berättelser om en relation mellan ungdomar och omsorgsinriktad personal, med ömsesidig respekt och förståelse. Här fanns också ett flexibelt förhållningssätt till regler och en strävan från personalen att ge ungdomarna inflytande och delaktighet, trots att de vistades på institutionen mot sin vilja. Det verkar alltså vara möjligt att skapa delaktighet också under tvång på en institution för ungdomar med allvarliga psykiska och/eller sociala problem.

Tema 3: Regelbaserat bemötande

Enligt ungdomarna använde en del personal vad vi tolkar som ett regelbaserat bemötande. De beskrevs som "ordningsvakter" med fokus på att kontrollera att regler av olika slag efterlevdes. Denna personal beskrevs som emotionellt avståndstagande, och enligt ungdomarna använde de verbala hot om straff och ibland även fysiskt tvång eller våld. De agerade omedelbart och grovt samt tycktes ibland vara redo att straffa innan det stod klart vad som orsakat situationen. De krävde respekt från ungdomarna innan de själva visade respekt för dem, utifrån beskrivningarna.

Temat innehåller följande subteman:

- a) Besträffande och våldsamt
- b) Grovt, otåligt och hotfullt
- c) Ungdomarnas gensvar – förlorat tillit och aggressivitet

Subtema 3a:

Besträffande och våldsamt

I vissa situationer när ungdomar inte följde tillsägelser krävde denna personalgrupp lydnad och använde ibland till och med våld mot ungdomar. Om ungdomarna då uppförde sig aggressivt eller våldsamt kunde de avskiljas från gruppen och få så kallad vård i enskildhet.¹⁷ Några ungdomar berättade att en ungdom som inte följt en tillsägelse hade brottats ner på golvet på ett sätt som hen uppfattade som oprovocerat. Detta medförde att ungdomen inte uppfattade sig ha någon möjlighet att överhuvudtaget förklara eller försvara sig.

Jo men en gång ville inte jag gå in på mitt rum. Och då så, så vet inte, det var nånting som hände i alla fall. Så då var det fyra personal som drog ner mig på golvet. Och satte såna här korsben. Jag låg på magen och så satte dom mina ben i kors och drog upp dom på ryggen. Och mina armar så här. Och så låg jag därnere på marken och sen tog dom in mig i isoleringen.

Det fanns flera liknande exempel på vad ungdomarna uppfattade som övervåld.

Alltså grejen är att dom håller i en så hårt så att det gör ont. Dom liksom vrider upp armen bak som ett polisgrepp så hela axeln känns som att den skulle vridas ur led. Och jag säger lätta på det. Skriker jag till dom. Det gör ont. Dom lyssnar inte.

En ungdom undrade också varför dessa vuxna personer inte anpassade sitt agerande och tog hänsyn till ungdomens tidigare erfarenheter av trauma, som i exemplet nedan med en ung flicka som tidigare varit utsatt för en våldtäkt:

---

¹⁷ Vård i enskildhet kan användas i syfte att förhindra att ungdomen träffar andra, om det är nödvändigt för ungdomens speciella behov av vård eller för ungdomens eller andras säkerhet.

Alltså dom bara drog henne och försökte få ut henne från mitt rum fast hon vägrade ... Jag skrek bara, släpp henne hon är bara tolv. Hon klarar inte det. För jag vet att hon också varit med om sexuella övergrepp. Och eh sen gick dom in bara killar på henne och det klarade hon verkligen inte, hon skrek och grät ... dom var fyra eller fem manliga personal på henne och hon har varit med om liksom alltså grupp sexuellt överväld. Och det vet personalen.

Liknande svåra erfarenheter finns i flera berättelser från ungdomarna. Några berättade också att det efter en händelse av detta slag bara återstod tystnad. Det pratades sällan mer om vad som hänt och hur ungdomarna mådde efteråt.

Subtema 3b:

Grov, otålig och hotfull

Denna grupp av personal beskrevs som grov och otålig i sin framtoning, med försök att tidigt stoppa allt oönskat beteende. Det kunde exempelvis vara en situation som ungdomen uppfattade som präglad av tjafs och småbråk men med en lekfull ton. Om ungdomarna då inte omedelbart lydde en direkt tillsägelse kunde denna typ av personal direkt vara redo att straffa dem, trots att situationen inte var hotfull enligt ungdomarna. Detta upplevdes ofta av ungdomarna som en överreaktion och som avsaknad av respekt.

Det var inget bråk. Det var mest tjafs som ja en ungdom som hade vart hemma tjafsade med en annan som är lite utåtagerande vid bordet, köksbordet och så säger den ena ja alltså stäng din mun eller nåt sånt där så kaxigt så säger andra exakt samma sak så kommer en personal: Nu är ni tysta! Förste som fortsätter – in i vård i enskildhet! Då blev liksom precis som man blir ju bara extra arg när man får höra en sån sak.

Här beskrev ungdomen en situation som de inte uppfattade särskilt allvarlig utan mer präglad av "tjafs". Likväl väckte detta en auktoritär reaktion; personalen av denna typ avbröt det som pågick och hotade dessutom med avskiljning.

Just här är det väldigt mycket regler man ska hålla sig till, och dom förstår en inte och dom liksom alltså försöker inte ens att förstå oss. Dom ger oss ingen som helst respekt och då klagas dom på att vi inte ger dom respekt. Och dom liksom ... bryr sig inte.

Av detta citat framgår ett generellt missnöje med hur personalen hanterade frågan om regler i en specifik vårdmiljö.

Subtema 3c:

Ungdomarnas gensvar – förlorad tillit och aggressivitet

Ungdomarna verkade tappa tilliten till regelbaserad personal och att ett sådant bemötande ofta ledde till irritation, ilska och ökande aggressivitet. En del uttryckte att de generellt hade förlorat förtroendet för människor i maktposition, och trodde att det kunde fortsätta att påverka dem när de senare återvände till samhället. Ungdomarna beskrev

situationer där viss personal tydligt hade haft möjligheter att välja ett respektfullt bemötande men ändå valt att uppnå lydnad genom våld. De var mycket förvånade över att denna typ av personal kunde tro att deras våldsamma metoder skulle kunna leda till respekt och lugn.

Det var en avdelningschef ... för att jag är ju alkoholberoende eh så jag hade fått tag i en flaska handsprit och då skulle jag dricka den, och så tog dom den ifrån mig och så blev jag helgalen och började kasta stolar över bordet. Hon tog tag i mig och bara liksom vred i hela armen så jag hade ett sånt här stort blåmärke på hela armen. Alltså ... dom tar oss i, alltså dom tar i oss så att vi blir liksom alltså får skador ... Alltså dom, jag förstår att dom är rädda och så för att vi ska sticka och hålla på, och det är klart att dom försöker hjälpa oss på nåt sätt, men det hjälper inte att dom gör så för att lugna ner oss. Vi får ännu mer panik och blir ännu mer aggressiva och börjar slåss ännu mer om dom håller i oss. Det är där det inte riktigt går ihop liksom.

Jag brukar säga till dom också, det märks vilka som har varit ordningsvakter och inte. Så brukar jag säga. För dom som är ordningsvakterna som jobbar som ordningsvakter eller har, som jobbar här som alltid ska gå runt så här och visa sig. Och hävda sig. Och då blir det lite svårt för att ingen tycker ju om vakter för det mesta här. Och så ska dom försöka spela tuffa och då blir det ju konflikt mellan ungdomar och dom.

Sammanfattningsvis fanns personal som ungdomarna uppfattade som regelstyrda, och vars bemötande hade tydliga inslag av hot, straff och ibland även våld. Ungdomarna fann ingen möjlighet att diskutera sig fram till någon form av lösning med dessa personer eftersom de agerade snabbt och beslutsamt på ett sätt som upplevdes som provocerande och som också kunde eskalera en begynnande konflikt. Ungdomarna drogs lätt in i aggressiva beteenden och tappade tilliten till vuxna som betedde sig på detta sätt.

Tema 4: Passivt-undvikande bemötande

I detta tema finns berättelser om personal som varit passiva eller till och med undvikande mot ungdomarna. Det passiva arbetssättet visade sig i alla slags situationer, allt från vardagliga aktiviteter till hotfulla eller våldsamma situationer och situationer där någon ungdom måste psykiskt dåligt.

Temat innehåller följande subteman:

- a) Avvisande eller ignorerande
- b) Distanserad eller oengagerad
- c) Ungdomarnas gensvar – irritation eller tillbakadragenhet

Subtema 4a:

Avvisande eller ignorerande

En del ungdomar led av allvarlig ångest, självskadeteende eller självmordsförsök, och personal med en passivt-undvikande bemötandestil riskerade då att trivialisera eller ignorera tillståndets allvar, exempelvis genom att låtsas att inte se ungdomen eller lämna hen ensam. Citatet nedan visar hur ungdomen kunde sakna stöd vid allvarlig ångest:

Vissa som inte bryr sig, det är ju liksom så här en kväll när nattpersonalen jobbade så satt jag på mitt rum och hade ångest och grät jätte-jättemycket. Då kommer det in en personal och säger: jag stänger din dörr så att du inte stör dom andra ... Så stängde hon dörren och så satt jag där och grät helt själv.

Ungdomarna berättade att denna personalgrupp kunde säga nej utan förklaringar. I hotfulla eller våldsamma situationer ingrep de inte och skyddade heller inte ungdomarna, utan skyddade i stället sig själva och väntade på att andra i personalen skulle lösa situationen. Ett exempel på ett sådant bemötande var när vissa ungdomar tilläts gå på promenad på egen hand till en osäker plats nära en skog, där det fanns personer som man normalt borde akta sig för, och där personalen inte ville följa med. Ungdomarna uppfattade att de istället främst tänkte på sin egen säkerhet. Citatet nedan beskriver denna passiva stil:

Deras säkerhet är viktigare än våran. Typ om eh vissa ungdomar har så här egna promenader en halvtimme typ fyra gånger i veckan där dom får gå i skogsområdet en halvtimme själva, men sen om nån annan ungdom som inte har det ber om att få gå ut med personal i samma skogsområde eh så säger dom "nej vi vet inte vad som kan hända och vi vågar inte gå ut dit". Men ändå låter dom många utav ungdomarna gå ut själva. För nu på sistone har det varit eh ett gäng med killar och sen en ensam man som brukar alltså gå runt här och snacka med de ungdomarna och ja ... uppför sig dåligt ... Alltså dom är inte rädda om oss, dom är rädda om sig själva.

I materialet finns det andra berättelser om passivitet i hotande situationer, exempelvis personal som låste in sig på ett kontor eller lät argumenterande ungdomar själva lösa en hotande situation i stället för att hjälpa dem.

Personalen, han som satt med, han gick därifrån eh medans ungdomen då gick på mig fast hon började inte slåss med mig men sa ju massa taskiga grejer till mig och gjorde så här ut med armarna liksom, så här som hon skulle anfälla mig eller nåt ... Jag stod kvar. Alltså jag blev ju rädd inombords men jag stod kvar.

Ungdomarna upplevde att personalen övergav dem i svåra lägen och lät dem lösa dessa situationer på egen hand.

Subtema 4b:

Distanserad eller oengagerad

En del personal beskrevs av ungdomarna som distanserad eller oengagerad, och i vardagliga aktiviteter kunde de vara tysta, inaktiva eller visa ett diffust missnöje. Detta sågs ofta av ungdomarna som ett tecken på att dessa personer bara "gör sitt jobb" utan att ha ett riktigt engagemang för dem. Några upplevde att personalen inte kände någon omsorg om ungdomarna och deras problem.

Och så finns det andra som är väldigt olika de andra. Tillbakadragna och bara gör sitt jobb. Förstår du? Bara gör som dom ska, går hem, går och lägger sig och skiter i (oss), kommer tillbaka och gör som dom ska, förstår du?

Denna typ av personal triggade inte ungdomarnas aggressivitet men de uppfattades ändå som svåra att förhålla sig till just på grund av att de var så oengagerade.

Subtema 4c:

Ungdomarnas gensvar – irritation eller tillbakadragenhet

Personal med en passiv eller undvikande bemötandestil gjorde ofta att ungdomarna blev irriterade eller drog sig undan och tillbringade istället mycket tid ensamma i sina rum. Andra tappade tilliten för den person som ignorerade allvarliga symtom eller behov. Särskilt tydligt blev detta hos ungdomar som berättade att de kände sig övergivna, obetydliga eller ensamma i kampen med sina problem.

Jag har tappat respekten helt för all personal för att dom säger till mig att när jag skär mig så är det bara trams. När jag mår dåligt och har panikångest, det är också bara trams. Det är bara nåt jag hittar på. Det är nåt jag bara gör för att jag vill åka till X . Jag hatar X! X är det värsta stället jag skulle, det är det sista stället jag skulle kunna åka till om jag skulle åka nånstans. Och det fattar dom inte. Dom tror jag liksom spelar nåt jävla rollspel med dom liksom.

Detta tema gäller berättelser om personal som beskrevs som oengagerade eller distanserade. I emotionellt svåra situationer kände ungdomarna att dessa vuxna övergav dem, att de inte föreföll se ungdomarnas behov i stunden utan hellre drog sig undan. Även denna bemötandestil gjorde att ungdomarna lätt förlorade tilliten till vuxna.

Tema 5: Ungdomarnas reflektioner

Det femte temat rör ungdomarnas reflektioner över personalens olika bemötandestilar. De verkade uppfatta att bemötandet var ett fritt val hos personalen, och de tenderade att se personalens handlande som antingen rätt eller fel, beroende på om deras handlande ledde till att det kändes bra för ungdomarna eller inte. Ungdomarna diskuterade också möjliga anledningar till olika bemötandestilar.

Temat innehåller följande subteman:

- a) Uppfattningar om rätt och fel handlande
- b) Svårigheter att förstå personalens handlande

Subtema 5a:

Uppfattningar om rätt och fel handlande

Under detta subtema har vi samlat en rad olika erfarenheter, allt från en respektfull interaktion mellan personal och ungdomar till ett närmast stötande bemötande. Det respektfulla beteendet bedömdes som rätt, om det innefattade att "ge och ta". Intrycket är att personalen behövde vinna ungdomarnas förtroende innan de kunde förvänta sig respekten tillbaka; ungdomarna ville känna att personalen lyssnade, visade respekt och tilltro och tog ungdomen och dennes problem på allvar.

Alltså nästan all personal jag har träffat på den här avdelningen. Det är såna ... mysiga, alltså det är, bjuder på sig själv. Dom är inte så stela, alltså så. Och jag tycker det är bra. Alltså så, inte att dom är så där tråkiga för då kanske inte vi tycker det är lika roligt. Vi umgås med personalen jättemycket och chefen också, hon är jättebra.

Om det saknades en ömsesidig respekt i interaktionen uppstod lätt motsättningar.

Jag blir arg. För jag tycker inte man ska, jag tycker man antingen kan engagera sig hela tiden, eller alltså det är det man ska göra. Jag tycker inte man kan hoppa in och göra sin grej bara när det passar en själv liksom. Jag tycker det är fel. Så jag blir arg.

Vissa ungdomar reflekterade över personalens rättigheter och hur de själva skulle ha handlat i en liknande situation, i resonemang om rätt eller fel handlande. Ungdomarna kunde erkänna att regler och tvång krävs i specifika situationer, men de ifrågasatte varför vissa anställda använde tvång så ofta, och då till och med som smärtsamt våld. Detta såg ungdomarna som ett felaktigt handlande. De betonade också att vissa anställda tyckte sig ha rätt att behandla ungdomarna på ett förödmjukande sätt genom att använda våld, även om situationen inte nödvändigtvis krävde det. Sådana situationer beskrev ungdomarna som missbruk av makt.

Subtema 5b:

Svårigheter att förstå personalens handlande

I detta tema beskrivs ungdomarnas bedömningar av personalens varierande bemötandestilar och vad som var svårast för dem att förstå. En del anställda bedömdes som mycket lämpliga för sitt jobb. De betraktades som drivna av en önskan att göra det bättre för ungdomarna, och de mötte de unga med respekt och förståelse. Andra däremot, som ofta använde ett våldsamt beteende, verkade enligt ungdomarna ha sitt jobb mest för brödfödan. Den senare gruppen sågs som olämpliga för att arbeta med människor.

De borde inte vara där för att de inte bryr sig om de unga, bara om att tjäna pengar.

Vissa ungdomar hade goda erfarenheter av vård i enskildhet, eftersom personalen då ofta stannade med dem under långa tider, ibland flera dagar i rad, och därigenom skapade en bra tid tillsammans.

Nej alltså hon är förstående. När jag bodde i vård i enskildhet, till exempel en liten vecka där, hon var ju där inne och kunde sitta där hela dagen och satt och snackade och vi diskuterade, vi hade roligt lite så fast man är i vård i enskildhet. Och det är inte ofta man mår bra där inne.

Vissa beteenden var omöjliga att förstå för ungdomarna. Ett exempel är att vissa ungdomar lämnades ensamma trots att de hade ett självskadebeteende. Ett annat är att personalen valde att bara stänga dörren till en ung person som försökt ta sitt liv. De borde, enligt ungdomen, ha stannat för att ge tröst och omsorg.

Tema 6: Bemötandets konsekvenser för vårdmiljöns atmosfär

Ungdomarna verkar associera personalens olika bemötandestilar med konsekvenser för vårdmiljön på både individ- och gruppnivå.

Temat innehåller följande subteman med fokus på miljön, som karakteriserades som:

- a) lugn och trygg, eller
- b) hotfull, våldsam och otrygg.

Subtema 6a:

Lugn och trygg vårdmiljö

Ungdomarna uppskattade generellt den omsorgsinriktade personalen, eftersom de lugnt löste problematiska situationer genom samtal snarare än hot och därigenom lyckades behålla en lugn stämning i vårdmiljön även efter konflikter av olika slag. Ungdomarna tycktes anpassa sitt beteende till dem, eftersom de inte ville förstöra atmos-

fären som denna personalgrupp skapade. Ungdomarna beskrev att stämningen blev avslappnad och att personalen och ungdomarna hade tid till olika aktiviteter eller bara kopplade av tillsammans. Det omsorgsfulla bemötandet resulterade i en miljö som av ungdomarna uppfattades som lugn och trygg.

Ja, man kan skämta lite mer med dom och ja alltså det blir bara roligare på avdelningen. Det blir en skönare sits för alla om personalen är trevlig och kommer med liksom ett glatt humör på morgnarna.

Att man blir som en stor familj så det blir istället ... ja man har varit med varandra. Och personalen vi har jättemysigt med dom. Sitter och myser i soffan. Alltså vi har jättemysigt, massagestunder, allt sånt. Alla gör flätor på varandra och så.

Det finns exempel av detta slag där ungdomarna jämförde vårdmiljön med en familj eller tyckte att personalen uppträdde som kompisar. Återigen var det klimatet i vardagen som tycktes skapa positiva upplevelser, trots att det handlar om ungdomar som tvingats till vård.

Subtema 6b:

Hotfull, våldsam och otrygg vårdmiljö

Ungdomarna var kritiska till personal som försökte lösa problem på ett regelbaserat sätt, eftersom hot om bestraffning eller våld ökade aggressiviteten hos de unga och ledde till att vårdmiljön uppfattades som hotfull, våldsam och otrygg. Ungdomarna var även negativt inställda till passiv eller undvikande personal. Ett sådant bemötande skapade även en ökad aggressivitet och irritation, men främst kände de sig otrygga och stressade över att de kunde bli lämnade ensamma med personal som vände sig bort från dem, även vid allvarliga händelser på individ- eller gruppnivå.

Alltså eh jag försökte hänga mig i ett dörrhandtag en gång ... det har hänt att dom bara har kommit in och kollat på mig sen gått därifrån. Eh men det låter jättekonstigt. Men sen andra gånger så har dom typ sagt till mig att lägg av annars trycker vi på larmet typ ... Dom går bara därifrån ... Det känns, det känns bra för mig men jag tycker det är konstigt, jag hade inte gjort så ... Jag hade väl övervakat personen förmodligen.

Sammanfattningsvis innehåller ungdomarnas berättelser ett brett spektrum av erfarenheter från institutionsvården, och de flesta har både goda erfarenheter och skrämmande eller våldsamma erfarenheter. Ungdomarna berättade också att stämningen kunde ändras när en personalgrupp slutar för dagen och en annan tar vid. Beroende på vilken bemötandestil som präglade arbetslaget kunde ungdomarna uppleva att miljö var trygg och säker eller otrygg och hotfull. Omdömet berodde till stor del på hur ungdomarna uppfattade personalens beteende, och de hade ganska starka åsikter om vad som var rätt och fel. Ungdomarna var också förvånade över att personalen inte insåg konsekvenserna av sitt bemötande.

Resultat från personalens reflekterande samtal

Analysen av intervjuerna med ungdomarna blev underlag för våra fokusgruppssamtal med personalen på de två SiS-institutionerna. Samtalen hade två syften. För det första ville vi veta om vår analys var rimlig ur ett personalperspektiv, vilket kan beskrivas som en form av kontextuell validering av resultaten. Grundfrågan var alltså om våra tolkningar var rimliga, meningsfulla och begripliga. För det andra ville vi höra personalens spontana reflektioner om ungdomarnas erfarenheter av vården. Vi ville veta om de kunde känna igen beskrivningarna eller om de blev överraskade på ett eller annat sätt.

Efter flera genomlysningar och genomläsningar av samtalen har vi grupperat deras reflektioner utifrån fyra olika perspektiv:

- Samhälle
- Institution
- Ifrågasättande
- Subjekt

Samhällsperspektiv

En del personal utgick i sina kommentarer från det samhällsuppdrag som de ansåg att de hade. De uppfattade sitt uppdrag som svårt eller kanske till och med omöjligt eftersom man egentligen vet att institutionsvård av detta slag, i synnerhet om det sker med tvång, har visat tveksamma resultat. Samtidigt finns det få alternativ för ungdomar med uttalade sociala och/eller psykiatriska problem.

Personalen kände sig heller inte helt bekväm med att behöva bedriva vården under låsta former men betonade att det varierar hur stängda vårdmiljöerna är. De flesta ungdomar kommer först till en låst miljö för att personalen ska kunna få en bild av dem och deras situation. Men personalen är medveten om att den låsta miljön påverkar både ungdomar och personal samt att detta ofta leder till mycket våld.

Att på avdelning X behöver man kanske vara tydligare, för att det egentliga felet är de förutsättningarna vi har där. Men vi har bättre förutsättningar här, där det är öppet, att undvika hot och våld ... Och det är stor skillnad som påverkar både personalen och ungdomarna.

Eh ... Så på våran avdelning här så är det ju ytterst, ytterst sällan våldssituationer. Det är ju ... Vi hade det för två år sedan. Typ.

Personalen utgick alltså från att vård under låsta former kan vara nödvändigt men var medvetna om att just detta också kunde vara en orsak till våldshändelser av olika slag.

Institutionsperspektiv

Personalen lyfte fram att det finns betydande skillnader mellan olika vårdmiljöer och mellan olika arbetslag i samma miljö. Detta skulle kunna förklara blandningen av negativa erfarenheter av olämpligt beteende från personal och betydligt mer positiva berättelser om relationellt inriktad personal. Reflektionerna verkar variera beroende på var i behandlingskedjan personalen befann sig och vilka förutsättningar som detta innebär. Det kunde gälla så konkreta saker som om personalen hade möjlighet att lämna institutionen tillsammans med ungdomarna eller inte. Att då och då få lämna den låsta vårdmiljön, med många människor på ganska liten yta, kunde vara en stor befrielse för ungdomarna och en åtgärd för att minska förekomsten av hot och våld.

Flera i personalen bekräftade att ungdomarna ofta var sysslösa och behövde bli av med sin energi, vilket också kunde bidra till ökad aggressivitet, men att detta var ett problem som var svårt att lösa rent praktiskt.

Men ni kan ju också ha såhär tänker jag att någon situation är ju för att de är uttråkade. För att de vill ha kaos, du vet. De kan ju gadda ihop sig mot oss och sätta igång någonting bara för att det ska hända något eller för att de kanske inte gillar någon viss personal eller ... Det kan vara vad som helst som sätter igång det. Och då kan det ju också bli såhär en känsla av att i slutet så är det vi som ... Så vi är ju fler och vi har ju mer makt.

Personalen talade också om stora svårigheter att få ungdomarnas förtroende på en låst enhet, men att detta ändå var målet. Vidare konstaterade de att det på senare tid var fler ungdomar som vårdats i enskildhet och de ansåg att denna utveckling borde utredas närmare.

Personal från vissa enheter uttryckte att de inte längre hade problem med våld och att man nu arbetade motiverande och för att skapa en miljö med mer tillit och förtroende. De betonade också att sammanhållningen mellan personalen hade blivit bättre och att man kunde se alternativa lösningar på situationer.

När jag började här, det är precis som ni säger. Det var mycket skrikande från personalens sida. Jag kan bekräfta det också ... Det är personalen på affekt här. Men nu är det faktiskt mycket bättre. Veldig mycket bättre. Veldig mycket. Har också jobbat på en låst avdelning tidigare, så att det är stor skillnad i kulturen hos personalgrupperna.

I citatet ovan talade personen om en förändring, "nu är det faktiskt mycket bättre". Det betonades också att olika arbetsgrupper utvecklat olika kulturer, och även här betonades den låsta enheten som en specifik miljö med svårigheter att utveckla ett positivt klimat.

En del ungdomar uppfattade att personalen kunde trigga ett dåligt beteende, ibland till en våldsam nivå. Med koppling till detta beskrev personalen på en enhet att chefen satt igång ett arbete för att förändra personalens arbetssätt, men det framgick inte riktigt vad detta innebar.

Jag tycker att X har satt igång ett arbete och faktiskt fått igång många processer. För att ja, nu gör vi så, nu gör vi så. Jag tror att det ... Vi har ändrat vårt arbetssätt tycker jag.

Personalen reflekterade också över att de måste göra mer för att förebygga tvångsåtgärder i vården. Här beskrevs personalens svåra arbete med de ungdomar som på olika sätt var en fara för sig själva eller andra.

Jag tänker vi har ju väldigt höga avskiljningstal hos oss och det här är ju verkligen ett steg att börja jobba med ... Alltså hur ska vi fånga upp de här ungdomarna innan? Men det är ju oerhört svårt. Där kommer ju makten ... alltså bli väldigt synlig och tydlig och som är det tråkigaste vi gör här, men ... Det arbetet måste vi liksom sätta igång med nu ännu mera och få ner våra avskiljningstal.

Ifrågasättande perspektiv

Flera i personalgrupperna kände inte alls igen sig i ungdomarnas berättelser. Någon sa att det som berättats för oss inte kunde gälla deras enhet, utan det måste vara "någon annanstans" för "vi har ingen som skulle bete sig så här". Vidare uttryckte personalen att ungdomarna nog har valt att vinkla berättelsen för att framställa sig själva på ett bättre sätt:

Man vill inte riktigt berätta hela historien hur den var. Utan de vill ju ändå lägga fram den på ett sätt som att de själva inte kanske ska stå i en sits där man har gjort saker som man vet inte var så bra gjort. Och då målar man upp en bild som man själv kan känna att den här känns inte rättvis riktigt.

Flera verkade mena att ungdomarna ville ge en god bild av sig själva och lägga problemet hos personalen. Det fanns också ett resonemang om att ungdomarna saknade personlig mognad och inte riktigt kunde se sin egen del i en situation, eller sin "skuld". Personalen menade att ungdomarna inte hade förmåga att förstå konsekvenserna av sitt handlande, och att "det finns ju en anledning till att ungdomarna vårdas på en SiS-institution".

Jag tänkte på det som du pratade om att tjejerna inte riktigt ser hela bilden och kanske utelämnar sin egen del i att det blev en konflikt som leder till våld. Jag tror att det har nog att göra med att de faktiskt är barn och inte har personlig mognad att se sin egen skuld i [situationen].

En i personalen kände inledningsvis inte igen sig, men efterhand började hen fundera på hur ungdomarna upplevt kriser i vårdmiljön.

Men samtidigt tänker jag såhär, det är så många olika situationer ... Jag känner inte igen en enda utav dessa. Eller jag kan inte påminna mig i varje fall att jag varit med i någon av de här situationerna. Men jag vet ju också situationen, när vi har ... Alltså ni vet den här känslan de kan få att vi inte bryr oss eller ... Alltså om jag har sex ungdomar på avdelningen och det krisar lite här och var. Då blir ju vi mer rationella i vårt bemötande. För det finns inte utrymme att stå där och försöka locka med någon ... Utan då måste vi någonstans bara släcka bränderna som uppstår. Och det är ju klart att det upplevs utav en ungdom, alltså som är under våran kontroll då, om man säger. Som ett övergrepp.

Personalen hade i stor utsträckning svårt att relatera till ungdomarnas berättelser och tolkade dem som erfarenheter från en annan tid och plats, och de menade att ungdomarna inte såg sin egen del i händelseförloppet.

Subjektperspektiv

En i personalgruppen reagerade på textutdragen ur intervjuerna och sa att hen kände sig skräckslagen av ungdomarnas berättelser. Här framkom ett starkt engagemang och en uttalad oro över vad institutionen verkligen kan erbjuda.

Jag känner mig på ett sätt skräckslagen över att vi placerar ungdomar här och utsätter dem för ... Även om man inte hamnar i de situationerna själv, så tänker jag hur mycket de har med sig innan de kommer hit och så placerar vi dem i en miljö där det är ganska sannolikt att de kommer bevittna ganska mycket våld. Eh ... så som de upplever det. Och som vi ... i och för sig, jag upplever ju också att vi får lov att använda våld och det kan vara mycket dramatiska situationer liksom. Det kan vara dramatiskt för oss och absolut för dem. Eh ... det ... gör mig ganska ledsen faktiskt. Att liksom det här är så ... Utifrån det de har med sig och så är det det här vi erbjuder?

Citatet visar tydligt att personen funderade högt över vad institutionen egentligen tillför. "Är det det här vi erbjuder?" Hen blev berörd av vad ungdomarna berättat och relaterade detta till allt som dessa ungdomar tidigare varit med om. Vi uppfattade att personen funderade på hur den människa som vården är till för egentligen upplever vården. Hen påtalade att det ofta också kan vara dramatiskt för personalen.

Sammanfattningsvis gav samtalen med personalen en tämligen divergerande bild. Kommentarer rörde många olika nivåer, allt från en allmän reflektion över deras svå-

ra samhällsuppdrag till emotionella reflektioner över hur svårt det måste vara att tas in på en ungdomsinstitution och känslan av att inte ha rätt redskap för att möta dessa ungdomar som har mycket med sig i bagaget.

Diskussion

Huvudresultat

Ungdomar som vårdas mot sin vilja på social eller psykiatrisk institution har skiftande erfarenheter när det gäller hur personalens bemötande tar sig uttryck. En hel del ungdomar var starkt kritiska mot vårdmiljön och personalen medan andra i huvudsak uttryckte positiva erfarenheter. Som framgått av resultatredovisningen så har ungdomarna erfarit betydande skillnader i personalens sätt att bemöta ungdomarna, både i största allmänhet och specifikt i situationer som innefattar hot och/eller våld.

Det är väl belagt att frustration är en huvudorsak till aggressivt beteende (Berkowitz, 1989). Vi fann i vår studie att ungdomarna ofta var frustrerade av olika anledningar, vilket kunde leda vidare till irritation, aggressivitet och ibland till och med till någon form av våldsamt beteende. Frustration kunde uppkomma på i huvudsak fyra olika sätt. Den kanske vanligaste grunden var den tristess och planlöshet som ungdomarna upplevde i vårdmiljön, särskilt i början av vården. Många saknade en meningsfull sysselsättning och tyckte att behandlingsinnehållet var oklart. En annan anledning till frustration var reglerna på institutionen som ofta uppfattades som rigida och som dessutom varierade mycket mellan olika enheter. Ungdomarna berättade även att personalen hade olika inställning till hur reglerna skulle efterlevas och vilka konsekvenser som regelbrott bör leda till.

En tredje källa till frustration var den osäkerhet och oförutsägbarhet som ungdomarna kunde uppleva i vården. Många var inte säkra på varför de tvingats till vård överhuvudtaget eller vad vården var tänkt att leda till samt när tvångsvården skulle upphöra och vad som skulle hända därefter. En fjärde källa till frustration var konflikter mellan ungdomarna själva. Sammansättningen av ungdomar kunde variera avsevärt och därmed också den grad av aggressivitet och våldsutövning som kunde komma till uttryck på enheten.

Sammanfattningsvis var erfarenheter av frustration något av en röd tråd i berättelserna. Orsaken till denna frustration kunde variera men det rörde sig ofta om otrygghet, både i nuet och inför framtiden.

Dessa resultat sammanfaller i stor utsträckning med studien av Berg et al. (2013) som grundade sig på intervjuer med personal i fyra länder. Ett gemensamt drag var framför allt brist på sysselsättning och ett oklart behandlingsinnehåll. Även i en svensk studie (Pettersson, 2021) framkom att frustration ofta triggade irritation och aggression.

Vi tolkar berättelserna som en händelsekedja där hot och våld ingår i ett större sammanhang. Vi vet från våra tidigare studier att personalen tycker att våldsbeteenden ofta kan komma utan förvarning, men ungdomarnas beskrivning stöder inte riktigt denna uppfattning. De verkar oftare se hot och våld som resultatet av en gradvis ökande frustration som svar på ett dåligt bemötande från personalen.

Bemötandestilar

Tvångsvården innefattar, enligt ungdomarnas uppfattning, många olika skäl till frustration, främst på grund av att den är ofrivillig och att de har ett mycket begränsat inflytande över sitt eget liv i denna situation. Det är därför viktigt att personalen kan bemöta och förhålla sig till ungdomarnas frustrationer. Vi fann i huvudsak tre olika stilar som karakteriserar olika sätt att bemöta och hantera ungdomarnas frustrationer.

Omsorgsinriktad

Den första bemötandestilen har vi valt att kalla för *omsorgsinriktad*. Det kunde gälla personer som på ett tydligt sätt visade att de brydde sig om ungdomarna och hur de hade det under tvångsvårdens speciella omständigheter. I grunden uppskattade ungdomarna om personalen kunde uppträda på ett "vanligt sätt", exempelvis hitta på roliga sysselsättningar, skratta och skoja tillsammans eller till och med fungera som "kompisar". Det fanns en avslappnad och spontan atmosfär runt dessa personer.

Andra drag som kännetecknade denna bemötandestil var att de såg om någon ungdom var ledsen eller hade det besvärligt på något sätt. De kunde då erbjuda en känslomässig närhet som ungdomarna uppskattade. Deras förhållande till regler beskrevs som flexibelt och de kunde anpassa reglerna till personen och situationen. När det gällde aggressivitet var de bra på att kyla ner situationen och lösa den på andra sätt än genom våld. Det var också ovanligt att dessa personer själva använde sig av hot eller våld. Vidare var de villiga och förmögna att skapa delaktighet och medinflytande i vården för ungdomarna. Ungdomarna berättar om personal med denna bemötandestil i genomgående positiva termer. De beskriver också att när de kände sig bemötta med tillit kom även deras gensvar att präglas av tillit och någon form av känslomässig närhet.

Regelbaserad

Den andra gruppen har en *regelbaserad* bemötandestil. I den kategorin finns personal som beskrevs som "ordningsvakter" vars huvudsakliga uppgift verkade vara att se till att regler hölls och att ordning rådde på enheten. I denna bemötandestil ingick också verbala hot om vad som kunde hända den som bryter mot reglerna, och det kunde i vissa fall också gå så långt som till fysiskt våld. Dessa personer kännetecknades av ett omedelbart handlande utan reflektion eller diskussion. Här fanns också berättelser om personal som utövat ett oproportionerligt våld eller använt olika tvångsåtgärder som en form av bestraffning.

Denna bemötandestil väckte lätt aggressivitet hos ungdomarna, vilket kunde leda till onda cirklar i interaktionen mellan personal och ungdomar. Den föreföll också leda till att ungdomarna förlorade tilliten till dessa vuxna. Det finns en hel del beskrivningar av denna personaltyp i tidigare forskning som sammanfaller med vår analys. Peterson-Badali och Koegl (2002) sammanfattar sina resultat i tre begrepp: "för mycket kraft", "att blunda för något" och "maktojämlighet". Även vi vill uppmärksamma den maktojämlighet som är uppenbar inom tvångsvården. Personalen inom tvångsvården, både SiS och BUP, har ett antal möjliga tvångsåtgärder att ta till vid behov. Syftet är i första hand att bidra till individens vård men det kan också handla om att avskilja en person med

våldsamt beteende för att skydda andra. Ungdomarna är uppenbart medvetna om att personalen har denna möjlighet, vilket i vetenskapliga sammanhang brukar rubriceras som "dispositionellt tvång" (Lukes, 2005; Scott, 2001). Detta begrepp innebär att det ofta räcker att patienterna känner till risken för tvångsåtgärder, för att de ska anpassa sitt beteende därefter. Detta kallar Sjöström (2006) för psykiatriens "tvångskontext", och Szmukler (2015) för psykiatriens "tvångsskugga" (coercive shadow). Denna analys torde vara giltig också inom den sociala tvångsvården.

Flera av ungdomarna berättade om situationer där personalen hotat med tvångsåtgärder eller använt sådana åtgärder som en form av straff, vilket knappast stämmer med vare sig etik eller lagstiftning inom tvångsvården. Det är naturligtvis omöjligt att veta om det verkligen gick till så, men det är icke desto mindre ungdomarnas erfarenheter. Liknande beskrivningar finns också i andra studier, exempelvis Sekol (2013), som tar upp en påfallande rik förekomst av förödmjukande trakasserier och hotfulla uttalanden samt användning av våld som kontroll och straff.

Passiv-undvikande

Den tredje bemötandestilen kallar vi för *passiv-undvikande*. Ett passivt eller undvikande beteende uppfattades av ungdomarna som tecken på ointresse för ungdomarna och deras problem. Det kan till och med beskrivas som ett svek från vuxenvärlden. Man uppfattade att dessa personer mest gjorde "en dag på jobbet" utan att egentligen vara särskilt engagerade i sitt arbete. Enligt ungdomarna var det ett problem i vardagen, men särskilt när någon verkligen behövde en vuxen som brydde sig om dem, till exempel i samband med svår ångest, självskadebeteende eller till och med självmordsförsök. Vissa ungdomar som befunnit sig i utsatta lägen beskrev att de upplevde sig övergivna och svikna av personalen.

Denna typ av beteenden nämns också i flera av de internationella studier på området som vi tidigare beskrivit. Exempelvis beskriver Peterson-Badali och Koegl (2002) detta som "att blunda för något", det vill säga att vissa i personalen väljer att titta åt ett annat håll för att inte bli indragen i en konflikt. Sekol (2013) beskriver detta som "ignorans", vilket kan tolkas som bristande engagemang i sitt uppdrag – något som också Berg et al. (2011) beskriver som vanligt förekommande i alla de fyra länder som ingick i deras studie.

Vi såg två olika gensvar på den passiv-undvikande bemötandestilen: En del blev irriterade och aggressiva medan andra drog sig undan på samma sätt som personalen. I båda fallen uppstod inget bra möte mellan ungdomar och personal.

Jämförelser med andra studier

Våra resultat liknar i stor utsträckning vad man funnit i tidigare studier på området. Andra (t.ex. Attar-Schwarz, 2011; Davidson-Arad & Golan, 2007) fann att cirka 30 procent av ungdomarna upplevt hot och våld från personal. Vår studie medger inga kvantifieringar, men det är ändå tydligt att många hade sådana erfarenheter. Att tvångsåtgärder ibland används som straff har också framkommit i andra studier (Sekol, 2013).

Våra iakttagelser om att tristess och brist på sysselsättning karakteriserade ungdomarnas tid på institutionerna bekräftas också i andra studier. Särskilt i början förefaller detta vara en av de främsta källorna till den frustration som ungdomarna ofta återkom till i våra intervjuer.

Att en viss del av personalen uppfattades som ignorant och utan engagemang har också visats i tidigare studier (t.ex. Sekol, 2013). En del ungdomar trodde att de arbetat där länge och resignerat medan andra menade att en del överhuvudtaget inte passar i sitt arbete. Berättelser om personal som tittade bort när något höll på att hända nämns också av Peterson-Badali och Koegl (2002) där det rubriceras som "att blunda för något". I vårt arbete har vi funnit att ungdomarna då kunde känna sig svikna och övergivna, särskilt om de lidit av ångest och depression och verkligen behövt stöd från vuxna.

Jämfört med studien av Ungar och Ikeda (2017) finns vissa likheter mellan deras tre "engagement strategies" och de tre bemötandestilar som vi funnit. Det vi kallar för en omsorgsinriktad bemötandestil motsvarar i stor utsträckning kategorin "informal supporters", med personligt engagemang, nära relationer och förmåga att gå utanför ramarna för sitt uppdrag. Gruppen som Ungar och Ikeda benämner "administrators" har vissa likheter med den regelbaserade bemötandestilen, men i deras studie saknas rapporter om hot och våld i detta sammanhang. Snarare beskriver författarna denna kategori som mer karakteriserad av en mer formalistisk attityd med betoning på rättvisa, jämlikhet och hänsynstagande till ungdomens rättigheter – alltså genomgående positiva drag. Orsaken till att Ungar och Ikeda inte fann några direkta inslag av hot och våld kan ha att göra med deras urval av behandlingsform, och det framgår inte hur många av de intervjuade ungdomarna som vårdades inom heldygnsvård. Den tredje strategin i deras studie kallas "caregivers" och beskrivs som en lyckad kombination av de två andra med inslag av krav och strukturer men också personlig närhet – som en god förälder. Författarna kom fram till att det är en fördel om personalen kan anpassa sin strategi till individen och hans livssituation och erfarenheter eftersom variationen kan vara stor.

Våra resultat är jämförelsevis mer negativt laddade än de i den kanadensiska studien (Ungar & Ikeda, 2017), men utan longitudinell information och mer specifik kunskap om varje intervjuad ungdoms bakgrund och aktuella problematik är det svårt att veta om denna mer varierade och flexibla arbetsmodell är bättre ur ungdomarnas perspektiv. Det framgår dessutom inte särskilt väl om Ungar och Ikeda (2017) egentligen har empiriskt stöd för sina slutsatser eller om det mera handlar om normativa utsagor från forskarna själva.

Etisk analys

I inledningen beskrev vi tre olika etiska nivåer på personalens bemötande. Vi har använt denna struktur för att försöka förstå vad ungdomarna säger om bemötandet och hur de värderar de olika former som beskrivs.

Handlingen

På den första etiska nivån fokuserar vi på själva handlingen: Vad anser ungdomarna vara rätt kontra orätt handlande i en tvångsvårdssituation? Här är det helt uppenbart att ungdomarna önskade en bemötandestil som präglas av engagemang som grund för en relation. De vill bli sedda, förstådda och bemötta med respekt utan inslag av hot eller våld.

Våra möten med ungdomarna tyder på att de för det första vill att personalen agerar. De var mycket kritiska mot den grupp som passivt ser på eller till och med ignorerar eller drar sig undan från ungdomar som mår dåligt. Ett sådant beteende uppfattades som att bli övergiven och inte sedd. I stället värdesatte de handlingar som var präglade av engagemang, autenticitet och omsorg. Vidare lyftes "vanliga" beteenden fram som önskvärda handlingar. Med det avsåg ungdomarna personal som initierade eller deltog i vardagsaktiviteter av olika slag, ibland i organiserad form, men kanske oftare att de bara umgicks på det sätt som sker i en familj eller med kompisar.

Den handlande

På den andra etiska nivån fokuserar vi på den handlande: Vilka egenskaper vill ungdomarna lyfta fram som önskvärda? Det är helt uppenbart att de lyfte fram personal som ville och kunde skapa en relation med ungdomarna samt hade förmåga att tolka ungdomarnas beteende. Ungdomarna uttryckte sig också i termer av förhandlingsvilja och medskapande i situationen. De efterfrågade också en mer reell delaktighet i vården, på både kort och lång sikt.

Ungdomarna beskrev en del av personalen som "ordningsvakter", det vill säga personer som lade stor vikt vid att följa alla regler. De beskrevs också som maktfullkomliga och oresonabla samt grova, otåliga och hotfulla, och ibland utövade de direkt våld, enligt ungdomarna.

Människosyn

På den tredje etiska nivån fokuserar vi på den grundläggande människosyn som framträdde i ungdomarnas berättelser. Återigen var det vuxna som ville och kunde skapa relationer med ungdomarna som lyftes fram. När ungdomarna kände sig bli bemötta med omsorg och respekt svarade de med respekt och önskan om känslomässig närhet. De så kallade ordningsvakterna gjorde däremot att ungdomarna tappade tilliten till dessa personer, och de väckte ibland en aggressivitet som kunde leda till en våldsspiral. Ungdomarna ansåg att personal som avvisade eller ignorerade dem inte orkade eller kunde engagera sig i dem och deras problem, ibland inte ens i svåra situationer med ångest eller självskadebeteende. Ungdomarna kunde då svara med irritation eller genom att dra sig undan den vuxna personen och en möjlig relation med hen. De två senare bemötandestilarna kan betecknas som en mer objektifierande människosyn, medan den personal som beskrevs som "omsorgsinriktad" uppvisar en tydligare subjektbaserad syn på sin roll och på ungdomarna själva – de är mer förhandlingsinriktade och bättre på att anpassa sig till individen.

Uttryckt i Bubers (1994) termer så arbetade alla tre personalkategorierna i någon mening med basen i en social relation till ungdomarna, om än med olika bemötandestil.

Gruppen som vi benämnt som "omsorgsinriktade" förmådde dessutom att gå ett steg längre i sitt arbete och forma, vad Buber kallar, mellanmänskliga möten (Buber, 1995). En sådan relation kan liknas vid det som Hill (2005) i sin studie betecknade som "en genuin allians" som hon dock uppfattade vara tämligen ovanlig vid ungdomsinstitutioner.

Personalens reflektioner

Slutligen vill vi diskutera centrala drag i personalens reflektioner över ungdomarnas berättelser. Många menade att om hot och våld nog kan ha förekommit men att det har blivit bättre, och framför allt att det fanns "någon annanstans" än på den egna enheten. Personalen ifrågasatte också trovärdigheten i ungdomarnas berättelser och menade att de inte kan se sin egen roll när det gäller hot och våld. Bland annat sas att det finns "en anledning" till att dessa ungdomar befann sig på en institution. Diskussionen visade dock att personalen ibland hade svårt att se berättelserna ur ungdomarnas perspektiv.

Personalen höll med om att det ibland kan råda tristess och stiltje på institutioner, med brist på meningsfulla aktiviteter, men framhöll att det är svårt att skapa sådana aktiviteter av praktiska skäl. Frågan är vad som är möjligt och rimligt att begära av ungdomar som tvingats till vård i en sluten miljö. Det måste vara svårt att vara inlåst och fråntagen all sin frihet. Visserligen har dessa ungdomar troligtvis redan upplevt betydande svårigheter, men när det gäller tvångsvård där personalen också har möjlighet att ta till tvångsåtgärder menar vi att personalen har huvudansvaret för hur situationen utvecklas (Buber, 1995). Det kanske inte är så underligt att ungdomarna inte förstår situationen eller varför de har placerats i en miljö som de upplever som trist och i någon mening obegriplig. Särskilt problematiskt är det att många inte vet hur länge tvångsvården ska pågå eller vad som kommer efter.

Metodreflektion

Vi har inte haft ambitionen att jämföra resultaten mellan SiS-institutioner och BUP-institutioner. Huvudskälet till detta är att vi anser att materialet är för litet för att en sådan jämförelse kan anses som vetenskapligt korrekt. Det har också varit tydligt i bearbetningen av materialet att likheterna mellan de båda typerna av institutioner var betydande. De olika bemötandestilar som vi funnit hos personalen återfanns i båda typerna av institutioner. Eventuella skillnader i ett så begränsat material skulle därför kunna bero på slumpen och slutsatser av komparativ art skulle bli alltför spekulativa. Det har varit än mindre relevant att göra några jämförelser mellan olika enheter eller arbetslag.

Intervjuerna med ungdomarna kom att bli tämligen varierande till innehåll och omfattning, främst för att vi valde att genomföra intervjuerna i form av ett samtal. Frågeställningarna i projektet har formulerats på en relativt hög abstraktionsnivå vilket nödvändiggjorde en förenkling och konkretisering av själva frågorna i samtalet. Vårt

kunskapsintresse var att få tag i vilka grundläggande värderingar som ungdomarna stött på i vården. För att närma sig frågor av det slaget valde vi att formulera frågorna till att handla om beskrivningar av hot- och våldssituationer i vårdmiljön samt att mer generellt beskriva hur de upplevt personalens bemötande. Vi ville också närma oss ungdomarnas förståelse av hur hot och våld uppstår i miljön och vilken roll personal respektive ungdomar spelar i detta sammanhang.

Intervjuerna med ungdomarna kan mer betraktas som öppna samtal där vi med hjälp av en frågeguide försäkrade oss om att centrala områden kom att adresseras i samtliga intervjuer. I flertalet fall var ungdomarna positiva till att samtala med någon vuxen som inte tillhörde personalen men i vissa fall blev berättelserna korta med sparsamt innehåll. Sammantaget fick vi dock ett rikt material som på ett varierat sätt besvarade våra frågeställningar.

När det gäller studiens trovärdighet bedömer vi att resultaten på ett rimligt sätt möjliggjort nyanserade och varierade tolkningar på ett sätt som ger underlag för de slutsatser som vi presenterat. En central slutsats är att det finns en tydlig koppling mellan beskrivningarna av personalens handlande och hur handlandet får konsekvenser för ungdomarnas gensvar och upplevelse av tvångsvårdsmiljön. Genom den slutsatsen har vi tagit fram en modell som illustrerar en händelsekedja mellan personalens olika bemötandestilar och ungdomarnas respons på detta. Modellen ger även rum för ungdomarnas underliggande idéer om etiska värderingar. Detta resultat är inget som lyfts fram i tidigare forskning.

Resultaten från studien kan inte med någon automatik överföras till andra institutioner eller generaliseras på något annat sätt. När våra resultat jämförs med studier från andra länder i världen så är ändå likheterna betydande, vilket styrker trovärdigheten i våra resultat.

Vi bedömer att en kvalitativ metod baserad på intervjuer av detta slag var den mest lämpliga metoden för att kunna besvara våra frågeställningar. Analysen av materialet skedde med så kallad tematisk analys. Fördelarna med denna metod är att vi kunnat dra nytta av vår förförståelse från tidigare studier på området. Med hjälp av tematisk analys kunde vi ganska snart upptäcka några olika bemötandestilar som karakteriserade personalens bemötande av ungdomarna. Vi fann därefter ett samband mellan dessa bemötandestilar och hur ungdomarnas gensvar kom att utveckla sig på lite olika sätt beroende på hur de blivit bemötta.

Man kan hävda att vår förförståelse bygger alltför mycket på vår tidigare forskning och svensk och internationell litteratur. Vi menar dock att studier av mänskliga erfarenheter och beteenden alltid utgår från någon slags förförståelse och att det därför är vetenskapligt korrekt att redovisa denna förförståelse.

Vi bedömer att den valda tematiska metoden gav goda förutsättningar för att tolka materialet och urskilja mönster i form av en händelsekedja som figur 1 illustrerar. Vi tror att en mer renodlad induktiv metod där man drar generella slutsatser hade fungerat sämre för att nå detta mål.

De tre etiska nivåbegreppen; *handlandet, den handlande och synen på den andra*, användes som ett stöd i slutfasen av tolkningsprocessen. Ungdomarnas utsagor sorterades in i dessa etiska nivåer, det vill säga ungdomarnas syn på rätt och fel handlande, deras

syn på bra och önskvärda egenskaper och karaktärsdrag hos den handlande individen och ungdomarnas gensvar på personalens bemötande som en indikation på personalens människosyn. De etiska nivåbegreppen har hjälpt oss att växla tillbaka, från ungdomarnas konkreta beskrivningar av vårdmiljön och personalen, till en mer värdebaserad analys som grund för den slutliga förståelsen av ungdomarnas erfarenheter av tvångsvård.

Vi har övervägt att lägga till information om bakgrundsvariabler, till exempel ungdomarnas kön, ålder och vårdform. Av etiska skäl har vi avstått från detta, främst på grund av att materialet är begränsat och att det finns risk för att exempelvis personalen på institutionerna ska kunna identifiera individer. Vi tror också att sådan information kan göra att man läser in förklaringsfaktorer i de olika berättelserna. De skulle visserligen kunna vara relevanta, men varken vi eller läsaren har någon möjlighet att bedöma detta.

Gruppintervjuerna med personalen var ett tillägg för att få personalens perspektiv på våra intervjutolkningar. Tanken var att de skulle kunna hjälpa oss att validera våra preliminära resultat och samtidigt ge personalen möjlighet att ge andra tolkningar om vi på ett eller annat sätt hade missförstått ungdomarna. Personalintervjuerna gav dock mindre än förväntat eftersom många främst ville förklara ungdomarnas kritik mot personalens bemötanden.

Slutsatser

Våra intervjuer ger två huvudresultat. Det ena är att viss personal, enligt ungdomarna, agerade på ett sätt som triggade aggressivitet och bidrog till situationer med hot och våld. Det fanns till och med personal som hotade med tvångsåtgärder, och det förekom att tvångsåtgärder användes som en bestraffning.

Det andra huvudresultatet är att det också fanns omsorgsinriktad personal som skapade tillitsfulla relationer med ömsesidig tillit och förståelse. Denna kategori av personal strävar också efter att ge ungdomarna medinflytande och delaktighet, trots tvångsvården. Delaktighet verkar alltså vara möjligt även i miljöer där ungdomar med allvarliga psykiska och/eller sociala problem vårdas med tvång.

När samhället tvingar ungdomar till vård på institution innebär det ett särskilt ansvar för att tillgodose ungdomarnas bästa. Personalen har ett stort ansvar för att ungdomarna behandlas på ett optimalt sätt och att de inte får ytterligare negativa erfarenheter med sig under den viktiga ungdomstiden.

Denna studie visar att det finns olika sätt att bemöta tvångsvårdade ungdomar på, särskilt när det finns risk för hot och våld. Det är också tydligt att personalens bemötandestil har stor betydelse för ungdomarnas agerande. Inom framför allt SiS har man länge varit medveten om dessa frågor och gjort stora insatser, särskilt utbildning om de- eskalerande tekniker och formulering av etiska riktlinjer. Vår studie visar dock att det finns mer att göra för att de etiska riktlinjerna ska påverka vårdens vardag.

Vi har i tidigare forskning funnit att personal som arbetar med tvångsvård kan ha skiftande förståelse av vad som etiskt kan motivera tvångsvård (Pelto-Piri et al., 2016).

I tidigare studier har vi också konstaterat att det ofta saknas arenor i vården för kontinuerlig reflektion där etiska frågor kring tvångsvård kan diskuteras i personalgruppen (Kjellin et al., 2006; 2013). För att skapa dessa forum krävs ett ledarskap som tar den etiska dimensionen av tvångsvården på stort allvar. Vi menar att det behöver skapas tillfällen till etisk reflektion om tvångsvård i allmänhet och om tvångsvårdade ungdomars reaktioner i vårdmiljön i synnerhet.

Vi menar att personalens sätt att bemöta ungdomarna på kan vara avgörande för hur samspelet utvecklas i tvångsvården. Om man i verksamheten är uppmärksam på detta förhållande är det troligt att vården kan få ett bra innehåll och förhoppningsvis också medföra mindre förekomst av hot och våld. Om ungdomarnas berättelser kan bidra till förståelsen av att olika bemötandestilar ger olika konsekvenser för och olika gensvar från ungdomarna, så har projektet nått sitt syfte.

Referenser

- Alink, L., Euser, S., Bakermans-Kranenburg, M.J. & van IZendoorn, M.H. (2014). A Challenging Job: Physical and Sexual Violence Towards Group Workers in Youth Residential Care. *Child & Youth Care Forum*, 43(2), 243–250. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1007/s10566-013-9236-8>
- Anckarsäter, H., Nilsson, T., Ståhlberg, O., Gustafson, M., Saury, J. M., Råstam, M. & Gillberg, C. (2007). Prevalences and configurations of mental disorders among institutionalized adolescents. *Development Neurorehabilitation*, 10(1), 57–65. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13638490600864157>
- Andersson, P. (2022). Secure Units as Emotional Sites: Staff Perceptions of Fear and Violence at Secure Units for Young People in Sweden. *Residential Treatment for Children & Youth*. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0886571X.2022.2041533>
- Andersson, P., & Överlien, C. (2018). 'If you take it personally you break' Neglected voices on violence in secure units for adolescents. *Social Work and Social Sciences Review*, 19(3), 61–80. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1921/swssr.v19i3.1191>
- Andersson, P., & Överlien C. (2021). Violence, role reversals, and turning points: work identity at stake at a therapeutic residential institution for adolescents. *Journal of Social Work Practice*, 35(4), 353–366. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1080/02650533.2020.1835848>
- Attar-Schwartz, S. (2011). Maltreatment by Staff in Residential Care Facilities: The Adolescents' Perspectives, *Social Service Review*, 85(4), 635–664. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1086/664009>
- Attar-Schwartz, S. & Khoury-Kassabri, M. (2015). Indirect and verbal victimization by peers among at-risk youth in residential care. *Child Abuse & Neglect*, 42, 84–98. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.12.007>
- Barter, C. (2003). Young People in Residential Care Talk about Peer Violence. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 2(2), 39–50.

- Berg, J., Kaltiala-Heino, R., Loyttyneimi, V. & Välimäki, M. (2013). Staff's perception of adolescent aggressive behaviour in four European forensic units: a qualitative interview study. *Nord J Psychiatry*, 67(2), 124-131. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3109/08039488.2012.697190>
- Berg, J., Kaltiala-Heino, R. & Välimäki, M. (2011). Management of aggressive behaviour among adolescents in forensic units: a four-country perspective. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 18(9), 776-785. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1111/j.1365-2850.2011.01726.x>
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106(1), 59-73. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.1.59>
- Braun, V. & Clark, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1191/1478088706qp063oa>
- Buber, M. (1994). *Jag och du*. Ludvika: Dualis förlag.
- Buber, M. (1995). *Det mellanmännsliga*. Ludvika: Dualis förlag.
- Cashmore, J. (2002). Promoting the participation of children and young people in care. *Child Abuse & Neglect* 26(8), 837-847. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213402003538?via%3Dihub>
- Colins, O., Vermerien, R., Vreugdenhil, C., van den Brink, W., Doreleijers, T. & Broekaert, E. (2010). Psychiatric disorders in detained male adolescents: a systematic literature review. *Canadian Journal of Psychiatry*, 55(4), 255-263. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1177%2F070674371005500409>
- Colnerud, G. (1999). *Etik och ungdomsvård. En empirisk studie av anställdas problem inom tvångsvård av ungdomar* (Forskningsrapport nr 1, 1999). Stockholm: Statens institutionsstyrelse. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.stat-inst.se/contentassets/bf9945214de94307b797e72c98e4da0b/etik-och-ungdomsvard.pdf>
- Davidson-Arad, B. & Golan, M. (2007). Victimization of Juveniles in Out-of-Home Placement: Juvenile Correctional Facilities. *British Journal of Social Work*, 37(6), 1007-1025. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl056>
- Engström, I. (red.). (2006). *Tvingad till hjälp – om tvång, etik och tillit i barn- och ungdomspsykiatrisk vård*. Studentlitteratur.

- Engström, I., Engström, K. & Sellin T. (2020). Adolescents' Experiences of the Staff's Different Interaction Styles in Coercive Youth Care in Sweden: A Qualitative Study. *Issues in Mental Health Nursing*, 41(11),1027–1037. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1080/01612840.2020.1757794>
- Engström, K. (2008). *Delaktighet under tvång. Om ungdomars erfarenhet i barn- och ungdomspsykiatrisk slutenvård*. [Doktorsavhandling, Örebro universitet]. Hämtat den 24 februari 2023 från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:682907/FULLTEXT01.pdf>
- Fazel, S., Doll, H. & Långström, N. (2008). Mental disorders among adolescents in juvenile detention and correctional facilities: a systematic review and metaregression analysis of 25 surveys. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 47(9), 1010–1019. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0890856720300617>
- Fulford, K. W. M., Thornton, T. & Graham, G. (2007). *Oxford Textbook of Philosophy and Psychiatry*. Oxford University Press.
- Gibbs, I. & Sinclair, I. (2000). Bullying, Sexual Harassment and Happiness in Residential Children's Homes. *Child Abuse Review*, 9(4), 247–256. Hämtat den 24 februari 2023 från [https://doi.org/10.1002/1099-0852\(200007/08\)9:4<247::AID-CAR619>3.0.CO;2-Q](https://doi.org/10.1002/1099-0852(200007/08)9:4<247::AID-CAR619>3.0.CO;2-Q)
- Hage, S., Van Meijel, B., Flutters, F. & Berden, G. F. M. G. (2009). Aggressive behaviour in adolescent psychiatric settings: what are risk factors, possible interventions and implications for nursing practice? A literature review. *Journal of Psychiatric Mental Health Nursing*, 16(7), 661–669. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1111/j.1365-2850.2009.01454.x>
- Hill, T. (2005). *Allians under tvång. Behandlingssamarbete mellan elever och personal på särskilda ungdomshem*. [Doktorsavhandling, Linköpings universitet]. Hämtat den 24 februari 2023 från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:20808/FULLTEXT01.pdf>
- Khoury-Kassabri, M. & Attar-Schwartz, S. (2014). Adolescents' Reports of Physical Violence by Peers in Residential Care Settings: An Ecological Examination. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(4), 659–682. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1177/0886260513505208>
- Kjellin, L. & Engström, I. (2006). Tvångsvård av barn och ungdomar saknar enhetlig, nationell praxis. *Läkartidningen*, 103(42), 3162–3164. Hämtat den 24 februari 2023 från https://lakartidningen.se/wp-content/uploads/OldWebArticlePdf/5/5154/LKT0642s3162_3164.pdf

- Kjellin, L., Thorsén, H., Bäckström, J., Wadefjord, A. & Engström, I. (2013). Etisk och moralisk stress diskuteras sällan inom psykiatrin. *Läkartidningen*, 110(4), 150–153. Hämtat den 24 februari 2023 från https://lakartidningen.se/wp-content/uploads/OldWebArticlePdf/1/19145/LKT1304s150_153.pdf
- Lukes, S. (2005). *Power - A Radical View* (2 uppl.). Palgrave Macmillan.
- Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa. (2017). *För barnets bästa? Utredningen om tvångsåtgärder mot barn i psykiatrisk tvångsvård: Betänkande* (SOU 2017:111). Norstedts Juridik. Hämtat den 24 februari 2023 från https://www.regeringen.se/contentassets/c67ed758215e444b8cd4ef42a1d73997/sou-2017_111_for-barnets-basta.pdf
- Pelto-Piri V., Engström, K., Engström, I., Sandén, P., Warg, L-E. & Kjellin, L. (2017). *Hantering av hot och våld. Personalens syn på etik, bemötande och säkerhet i mötet med ungdomar på institutioner*. (Institutionsvård i fokus nr 12, 2017). Stockholm: Statens institutionsstyrelse. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.stat-inst.se/contentassets/945dd96e76ce438a8f7fc8147c52651e/nr-12-2017-hantering-av-hot-och-vald-personalens-syn-pa-etik-bemotande-och-sakerhet-i-motet-med-ungdomar-pa-institutioner.pdf>
- Pelto-Piri, V., Kjellin, L., Lindvall, C. & Engström, I. (2016). Justifications for coercive care in child and adolescent psychiatry, a content analysis of medical documentation in Sweden. *BMC Health Services Research*, 16, Artikel 66. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1186/s12913-016-1310-0>
- Peterson-Badali, M. & Koegl, C. J. (2002). Juveniles' experiences of incarceration. The role of correctional staff in peer violence. *Journal of Criminal Justice*, 30(1), 4–49. Hämtat den 24 februari 2023 från [https://doi.org/10.1016/S0047-2352\(01\)00121-0](https://doi.org/10.1016/S0047-2352(01)00121-0)
- Pettersson, T. (2021). *Att uppleva, motverka och hantera konflikter inom tvångsvård och arbetet med Trygghetsplaner*. (Institutionsvård i fokus nr 6, 2021). Stockholm: Statens institutionsstyrelse. Hämtat den 24 februari 2023 från https://www.stat-inst.se/contentassets/43bd10cc327b421cb974492519380cd2/sis_rapport_nr6_2021.pdf
- Ryan, E. P., Aaron, J., Burnette, M. L., Warren, J., Burket, R. & Aaron, T. (2008). Emotional Responses of Staff to Assault in a Pediatric State Hospital. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 36(3), 360–368.
- Scott, J. (2001). *Power (Key Concepts)*. Polity.
- Sekol, I. (2013). Peer violence in adolescent residential care: A qualitative examination of contextual and peer factors. *Children and Youth Services Review*, 35(12), 1901–1912. Hämtat den 24 februari 2023 från <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.09.006>

- Sekol, I. & Farrington, D. P. (2009). The Nature and Prevalence of Bullying among Boys and Girls in Croatian Care Institutions: A Descriptive Analysis of Children's Homes and Correctional Homes. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(2), 15–33.
- Sjöström, S. (2006). Invocation of coercion context in compliance communication – power dynamics in psychiatric care. *International Journal of Law and Psychiatry*, 29(1), 36–47. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2005.06.001>
- Socialstyrelsen. (2019). *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov. Företsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård*. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2019-2-12.pdf>
- Socialstyrelsen. (2020). *Statistik om socialtjänster till barn och unga 2020*. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/statistik/2021-8-7516.pdf>
- Socialstyrelsen. (2021). *Individ- och familjeomsorg. Lägesrapport 2021*. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2021-3-7311.pdf>
- Statens institutionsstyrelse. (2011). *No power – no lose. En metod för konflikthantering. Handbok*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Statens institutionsstyrelse. (2014). *SiS etiska riktlinjer*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.stat-inst.se/globalassets/policydokument/sis-etiska-riktlinjer.pdf>
- Statens institutionsstyrelse. (2018a). *Ungdomar intagna på SiS särskilda ungdomshem under 2017. En tabellsammanställning av ADA inskrivningsintervju*. (Institutionsvård i fokus nr 7, 2017). Stockholm: Statens institutionsstyrelse. Hämtat den 24 februari 2023 från https://www.stat-inst.se/contentassets/d31c250160124670906dde6ec699c580/sis_rapport_7_adad_in_2017.pdf
- Statens institutionsstyrelse (2018b). *SiS årsredovisning 2017*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.stat-inst.se/globalassets/arsredovisningar/arsredovisning-2017.pdf>
- Statens institutionsstyrelse. (2022). *SiS årsredovisning 2021*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.stat-inst.se/globalassets/arsredovisningar/arsredovisning-2021.pdf>

- Ståhlberg, O., Boman, S., Robertsson, C., Kerekes, N., Anckarsäter, H. & Nilsson, T. (2017). A 3-year follow-up study of Swedish youths committed to juvenile institutions: Frequent occurrence of criminality and health care use regardless of drug abuse. *International Journal of Law and Psychiatry*, 50(1), 52–60. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2016.09.004>
- Sveriges Kommuner och Regioner. (2022). Psykiatri i siffror 2021 - barn- och ungdomspsykiatri. Stockholm: Sveriges kommuner och Regioner. https://www.uppdragpsyiskhalsa.se/wp-content/uploads/2022/05/Psykiatri_i_siffror_BUP_2021_tillganglighetsanpassad.pdf
- Szmukler, G. (2015). Compulsion and “coercion” in mental health care. *World Psychiatry*, 14(3), 259–261. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://doi.org/10.1002/wps.20264>
- Ungar, M. & Ikeda, J. (2017). Rules or No Rules? Three Strategies for Engagement with Young People in Mandated Services. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 34(3), 259–267. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://link.springer.com/article/10.1007/s10560-016-0456-2>
- UNICEF (1989). Barnkonventionen. *FN:s konvention om barnets rättigheter*. <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>
- Utredningen om tvångsvård för barn och unga. (2015). *Barn och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU: Slutbetänkande (SOU 2015:71)*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2015/06/sou-201571/>
- Wästerfors, D. (2016). Playfights as Trouble and Respite. *Journal of Contemporary Ethnography*, 45(2), 168–197.
- Wästerfors, D. (2019). Vanskligt och kort: *Om våldshändelser bland unga på institution*. Lund: Studentlitteratur. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://lup.lub.lu.se/record/42de47a1-6f6c-47ae-834b-9a8e9d5cb5b7>
- Ybrandt, H. & Nordqvist, S. (2015). *SiS-placerade ungdomars problematik i relation till andra ungdomar*. (Institutionsvård i fokus nr 1, 2015). Stockholm: Statens institutionsstyrelse. Hämtat den 24 februari 2023 från <https://www.stat-inst.se/contentassets/808758daa43b4aec8e5c80906dd7c615/1-2015-sis-placerade-ungdomars-problematik-i-relation-till-andra-ungdomar.pdf>

Ingemar Engström är affilierad professor i barn- och ungdomspsykiatri vid Institutionen för medicinska vetenskaper, Örebro universitet samt överläkare och forskningsledare vid Universitetssjukvårdens forskningscentrum, Region Örebro län. Ingemars forskning har under senare år till stor del handlat om medicinsk etik med ett särskilt fokus på frågor kring tvångsvård av ungdomar i institutionella miljöer såsom barn- och ungdomspsykiatri och social ungdomsvård. Han har handlett ett dussintal doktorander till disputation. Ingemar har tidigare också varit ordförande i Svenska Läkaresällskapets delegation för medicinsk etik och sakkunnig i Statens medicinsk-etiska råd samt arbetar nu som medicinsk expert vid JO (Justitieombudsmannen) och är medlem av Överklagandenämnden för etikprövning.

Karin Engström är filosofie doktor i pedagogik och disputerade vid Örebro universitet i ämnet pedagogik på avhandlingen "Delaktighet under tvång", som handlade om ungdomars delaktighet i den barn- och ungdomspsykiatriska slutenvården. Därefter har frågor som rör delaktighet i institutionella miljöer utvidgats till att också ha ett fokus på de värdeprenisser som synliggörs i olika situationer där ungdomar vistas och där delaktigheten sätts på prov, såväl i skola som i institution. Parallellt med forskningen har Karin undervisat som universitetslektor i olika lärarutbildningsprogram på Örebro universitet, Stockholms universitet och Södertörns högskola.

Veikko Peltto-Piri är socionom och doktor i medicinsk vetenskap. Han är utredare i Område psykiatri och forskare vid Universitetssjukvårdens forskningscentrum i Region Örebro län. Veikkos forskning har handlat om personalens etiska överväganden i mötet med patienter, informellt tvång samt om personalens och patienters syn på frågor om bemötande och säkerhet. Idag ligger fokus på implementering av, och forskning om Safewards; att skapa trygga avdelningar utan våld och tvång i psykiatri.

Tabita Sellin är docent vid Institutionen för medicinska vetenskaper, Örebro universitet, samt forskningshandledare vid Universitetssjukvårdens forskningscentrum, Region Örebro län. I sitt kliniska uppdrag arbetar hon som KBT-terapeut med unga vuxna mellan 18 och 25 år, inom psykiatri i Region Örebro län. Tabitas forskning handlar om människor med psykiatriska sjukdomstillstånd, interventioner i vården och upplevelser av vårdmiljön. Studier har exempelvis berört utfall efter rättspsykiatrisk vård, ätstörningsvård, samt beroendevård. Kvalitativa studier har berört patienters upplevelser av vårdmiljö, bemötande, delaktighet och eget tillfrisknande. De senaste åren har forskningen främst handlat om suicidalitet hos patienter i kontakt med psykiatrisk och somatisk specialistvård samt primärvård.

Lars Kjellin är fil kand och pol mag med samhällsvetenskaplig inriktning, doktor i medicinsk vetenskap i ämnet socialmedicin, docent i medicin med inriktning psykiatrisk hälso- och sjukvårdsforskning vid Institutionen för medicinska vetenskaper, Örebro universitet, samt forskningshandledare vid Universitetssjukvårdens forskningscentrum, Region Örebro län. Lars forskning har framför allt handlat om olika aspekter av psykiatrisk tvångsvård och han medverkar i projekt kring prevention av hot och våld i psykiatrisk slutenvård.

Den här rapporten ger insyn i ungdomars upplevelse av olika former av tvångsvård. Rapportförfattarna har intervjuat ungdomar placerade inom Statens institutionsstyrelse (SiS) och barn- och ungdomspsykiatri (BUP) och ställt frågor om ungdomarnas erfarenheter av vårdmiljön. Frågorna har särskilt fokuserat på hur ungdomarna upplevt personalens bemötande samt vilka konsekvenser olika former av bemötanden kan få för ungdomarnas upplevelse av vårdmiljön.

Ungdomarnas erfarenheter vittnar om att tristess, svårbegripliga regler, oförutsägbarhet och brister i bemötande med andra ungdomar ofta triggat frustration som i sin tur kan leda till hot och våld. I de fall situationer med hot och våld uppstår beskrivs personalens bemötande ha stor påverkan på hur ungdomarna upplever vårdmiljön. Rapportförfattarna kategoriserar ungdomarnas många och olika erfarenheter av personalens bemötande i samband med hot och våld i tre typer: ett omsorgsinriktat bemötande, ett regelbaserat bemötande samt ett passivt-undvikande bemötande. Sammantaget bekräftar ungdomarnas upplevelser vikten av en meningsfull vardag och ett omsorgsinriktat bemötande från personalen för att säkerställa en trygg vårdmiljö.

ISBN 978-91-87053-96-2